

התבוננות ומעשה

כי סר לראות - להתבונן בדבר

(ספורנו שמות ג, ד)

פרקי התבוננות

בהשקפה יהודית ומודעות עצמית

משיחותיו של הגאון

רבי משה שמעון מירניק זצ"ל

ראש כולל "תפארת שרגא"

בפתח הספר

בס"ד

רבי תנחומא אומר (מדרש תנחומא ויקרא א, א): "יש זהב ורב פנינים, וכלי יקר שפתי דעת" (משלי כ, טו), מתלא אמר - דעת חסרת מה קנית, דעת קנית מה חסרת ע"כ.

רבינו הגאון רבי משה מירניק זצ"ל היה אוצר גדול של זהב ורב פנינים ואף כלי יקר היו ברשותו, מאוצרותיה של תורתנו הקדושה, בפשט בעומק בהיקף ובפלפול, בחלכה באגדה בחכמה ובמוסר. ואולם מעל הכל היה "בר דעת", וכלי הדעת נבעו מחכמתו העמוקה ומלבו הטהור. וכיון שזכה לקנין הדעת לא חסר דבר, כי השכיל להשתמש בכלי יקר שברשותו להציב כל דבר במקומו הנכון, באיזון המתאים, ובמשקל המדויק להפליא.

וגדולה מהכל כי השכיל רבינו הגדול להשקיף ב"עיני הדעת" ולהחדיר ב"עיני בשר", בהפשיטו את הדברים העמוקים המובנים לברי הדעת ועשאם שוים לכל נפש, ובמתק שפתים הנחיל לדורשיו דעת ותבונה בכל תחומי החיים המעשיים.

הבה ונחזיק טובה למשפחת הרב זצ"ל ובראשם הרבנית תליט"א והבן הרה"ג יוסף מירניק שליט"א, אשר ראו לנכון להנחיל לכללות הציבור ממעין הדעת של רבינו הגדול, שעד כה היו ספונים תחת ידו, ונאמרו ליחידים שומעי לקח, ומעתה יהפכו בעזה"ת להיות נחלת הכלל, להיותם מקבלים דרך התבוננות מעשית בראי היהדות המיוסדת על תורתנו הקדושה.

לוי יצחק

בכל עניני הספר נא לפנות

למשפחת מירניק

ארזי הבירה 45/4 ירושלים

טל: 02-5824345

או בטל: 02-5871876

©

כל הזכויות שמורות

הוצאה לאור: סיון תשס"ט

שיחה ד'

עיני העדה

הכתם העיוור

רצוני לפתוח שיחה זו במשל, הלקוח מתוך הרצאה מרתקת ששמעתי פעם מרופא עיניים.

רופא העיניים סיפר על פלאי הראיה. על כושרה של העין לראייה תלת מימדית. על התאמתה לראייה למרחקים משתנים. על הסתגלות העין, לעוצמות תאורה משתנות קיצוניות. על השילוב המתוחכם של תאים קולטי אור חד-צבעיים, המאפשרים יחדיו, ראייה בצבעים. הוא תאר במפורט את המנגנון דמוי המחשב, הפועל ליצירת חדות התמונה בעין, ואת הסדר והתיפקוד של מאה מיליוני תאים רגישים לאור, המהווים יחדיו, את פסיפס הרשתית שבכל עין.

הרופא המשיך לתאר, כיצד כל המידע החזותי המפורט שקולטת הרשתית, מועבר אל העין, ומעובד שם בכהרף עין, לתמונות ראייה רצופות. כמיליון סיבי עצב, מוליכים את המידע הרבגוני והמפורט, מכל יחידות הקליטה הרגישות לאור שברשתית, אל המוח. "מה רבו מעשיך ה'!"

הסיבים העצביים הללו עוברים דרך איזור מסויים שברשתית, אל אחורי העין, ומשם הם ממשיכים דרכם אל המוח.

איזור מיניאטורי זה שברשתית - הינו **כתם עיוור** בשדה הראיה שלנו. למרות היותו ממוקם במרכז הרשתית, הוא אינו קולט אור, בהיותו נעדר תאים הרגישים לאור. אותו חלק משדה הראיה של העין, הממוקם מול ה'כתם העיוור' הזה שברשתית, אינו נראה על ידינו.

להמחשה, הוציא הרופא מנרתיקו, כרטיס שחור, עליו מסומנת נקודה לבנה. במרחק מה מן הנקודה, מסומן עיגול לבן. הרופא פנה אל המאזין הקרוב אליו, והורה לו: כסה את עינך השמאלית, ונעץ מבטך בעין ימין, בנקודה הלבנה שמימין

לעיגול. האם אתה רואה בו בזמן גם את העיגול? משנענה בחיוב, הורה לו הרופא לקרב באיטיות את הכרטיס אל עינו. והנה ברגע מסויים, הודיע האיש בפליאה, שהגם שהוא מבחין היטב בנקודה הלבנה, בכל זאת אינו מבחין, בעיגול הלבן הברור, הגם שהוא ממוקם ממש מול עיניו!

זהו זה! אמר הרופא, הקרנת העיגול הלבן התמקדה בדיוק ב'כתם העיוור' שלך, ועל כן לא יכולת לראותו. הכרטיס השחור עבר בין הנוכחים מיד ליד, והכל ניסו להיווכח, אם גם להם יש 'כתם עיוור' שכזה...

מששכחה ההמולה, הפנה אחד המאזינים שאלה לעברו של המרצה:

אז כיצד ייתכן, שאף אחד מאתנו לא הבחין בקיומו של ה'כתם' המדובר, עד היום? ברוך ה' - כך הרופא - אכן אין עיוורון חלקי זה, מפריע לנו בחיי היומיום, ורוב בני אדם אכן חיים את חייהם מבלי להבחין בקיומו כלל. כי הקב"ה ברוב חסדו, מיקם את הכתמים העיוורים בשתי העיניים, באופן שאינם חופפים זה לזה. כאשר אנו מסתכלים על נוף או על מראה כלשהו, החלק הקטן הבלתי נראה בעין ימין, נראה יפה בעין שמאל, וכן ההיפך. תמיד רואה העין האחת, את שנבצר מבת זוגה לראות בגלל ה'כתם העיוור'. שתי עיניים בריאות הפועלות כזוג, מכסות את כל שדה הראיה.

עיני העדה

הסיפור שסיפרתי כאן, הינו משל נפלא לנושא שברצוני לעמוד עליו הפעם.

בפרשת בלק אנו קוראים, שכאשר בלק מתיירא מפני עם ישראל הוא שולח לבלעם לאמור:

"הנה עם יצא ממצרים הנה כיסה את עין הארץ והוא יושב ממולי. ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה וגו'"

מהי משמעות הביטוי: "הנה כיסה את עין הארץ"? שמא יש לארץ 'עיניים'?

פשוטו של מקרא, ודאי משמעו, שהעם הזה שפרש אוהליו במדבר, עצום ורב, עד שהוא מכסה את כל האופק. איך אומרים השמאלניים בהתקלם בהמון עם חרדי: "שחור בעיניים"! רצוני אבל, להציע כאן, פירוש חסידי נפלא:

שני זוגות עיניים משמשים לו לאדם בתהלוכותיו: זוג עיני הבשר הקבועות בפניו. הן המנחות אותו בדרכו הפיזית. באמצעותן הוא למד כיצד לכוין דרכו, אם להימין או להשמאל, להלך או לנתר. עיניים אלו, טיווחן קצר. אין הן יכולות להבחין אלא בשלושה מימדים. אף כשהשטח נקי ממכשולים, אינן יכולות להביט מעבר לאופק. מסוגלות הן איפוא לכוין אותו, רק משברר לו את הדרך. אבל עדיין הוא זקוק לזוג עיניים נוספות, שיכוונו אותו לא ב'כיצד', אלא ב'היכן'. מהי הדרך שראוי לו לבור לעצמו. להיכן ולאיזה כיוון ראוי לו להלך. לשם כך הוא משתמש לא בעיני הבשר, אלא בעיני הדעת. שאף עיני הדעת, כמו עיני הבשר, מנתבות לו את הדרך. והן מסוגלות להשיג, אשר עיני בשר אינן משיגות.

תפקידם של 'עיני דעת' אלו, אינו מסתכם בהנחיית האדם בדרכו הפיזית. למעשה, זהו רק תפקידם המשני. ייעודם העיקרי של עיניים אלו, הוא להנחות את האדם בדרכו הערכית, בתהלוכות חייו הרוחניים. 'עיני הדעת', כשהן בהירות כל הצורך, האדם עשוי להשיג באמצעותן, אמונה, בטחון, ואפילו רוח הקודש.

העין הגשמית, מפני שאין היא מסוגלת להשיג אלא מימדי שטח בלבד, לא מימדי עומק תוכניים - מכונה: "עין הארץ" - עין ארצית, חומרית, מגושמת. עין, שהאופק הקרוב, מסך את ראייתה. עיני הדעת לעומתם, לכשהן צחות, הן עיניים שמימיות!

והוא ששלח בלק לבלעם לאמור. העם הזה היוצא ממצרים, כל תהלוכותיו כולן, נשגבות מן הטבע. היציאה הפלאית ממצרים, קריעת הים ומפלת עמלק, מתן תורה, והילוך רצוף ארבעים שנה במדבר, על קרקע נסית: עטוף ענני כבוד, ניזון מלחם שמים, וכל כולם אינם עסוקים אלא בתלמוד תורה מפי משה. ועתה לבסוף, נצטרפה לכך מפלתם הבלתי טבעית של סיחון ועוג הענקים המופלאים.

אדם המתבונן בתהלוכותיו המופלאות של העם הזה - בין אם ירצה ובין אם לא ירצה, על כורחו הוא משיג, שיש מימד נוסף לבריאה, מימד רוחני שאין עין הבשר יכולה להכילו. סתם כל אדם, נֶחֱן אמנם בשתי זוגי עיניים, אבל השימוש שלו בהם, מותנה בבחירתו שלו. ירצה, יעצום עיניו, אפילו יסמאם. יכול איפוא אדם לאטום את עיני הדעת שלו, ולא לראות מולו, אלא גשם, ארציות וחומריות בלבד. אבל אני

- כך בלק - "הנה עם יצא ממצרים" - המתבונן בחייו המופלאים, לא לבד שהדבר מכריח אותו ליתן דעתו למימד הרוחני, יותר מזה, "הנה כיסה את עין הארץ" - אי אפשר, גם אם נרצה, לראות טבע כלל. הכל באשר לכל אפוף ועטוף נס ורוחניות. "והוא יושב ממולי" - הדבר מכריח ומחייב אותי להתבונן, ואולי חלילה לשנות את השקפותי החומרניות.

ושמא לא כך מגיב כל כופר מצוי, בשעה שהוא רואה נגדו שומרי תורה ומצוות? מה כל כך מפריע לו? כי זה מחייב אותו לתת את הדעת - אולי... אולי הם בכל זאת צודקים. וזה אכן נורא מרגיז!

אנשי התורה גדולי הדור, מכונים בלשון הכתוב: "עיני העדה" [ונעלם דבר מעיני העדה] (במדבר טו, כד). מפני שהם נחוונו בעיני דעת בהירות, ומכוונים את העם בדרכה של תורה. כי תלמודה של תורה, היגיעה בה וההתמסרות העקבית לה, מקנה ללומדיה עצה ותבונה, ועל הכל, ראייה צחה ללא תערובת שיקולים זרים, פניות ונגיעות.

*

לבית המדרש שלנו נזדמן פעם סטודנט לבקר את אחד מחבריו. התרשם, ונפנה לשוחח עמי. תחקרתי אותו מעט, ותוך כדי כך התברר, שהלה לומד אופטיקה ב'מכון לב'. אמרתי לו:

בחרת לך אופטיקה כמקצוע? והלא זהו בדיוק מה שלומדים אצלנו בכולל.

- ???

- כן, באמת! אצלנו בבית המדרש, אכן לומדים אופטיקה. בוא ואמחיש לך. טבעו של אדם, שבימיו הראשונים בבית המדרש, הדולר הירוק, נראה בעיניו גדול כל כך, והגמרא שלצידו, קטנה כל כך... בוא וראה את הפלא: כעבור כמה חדשים בלבד, הנה לפתע נראה הדולר קטן בהרבה, והגמרא מתגדלת למימדים רחבים... מה זה, אם לא תיקון טעות אופטית...?

סתם כל אדם, לא זו בלבד שהוא יכול לאטום את עיני הדעת שלו, אלא שגם לכשירצה להתבונן, כלל לא בטוח שיוכל לראות את הדברים כפי שהם באמת. יתכן בהחלט שתהיה לו פשוט טעות אופטית.

עיוורון הדעת

יתירה מכך! גם בעיני הדעת של האדם, של כל אדם! קיים 'כתם עיוור'. כתם עיוור שכזה, שיתכן שהוא יחיה את כל חייו מבלי להבחין כלל בקיומו.

*

נחום שב זה עתה לביתו מאסיפת ועד הבית. אסיפה קולנית מאוד, שהתנהלו בה ויכוחים קשים. נחום מספר לאשתו את השתלשלות העניינים. תוך כדי שיחה אשתו מפסיקה אותו לרגע ומקשה:

- למה בעצם התנגדת בנמרצות רבה כל כך, להצעתו של ירוחם מועד-הבית? הצעתו בקשר לדרך ושעות תפעול ההסקה, דוקא נראית לי סבירה מאוד, והוגנת.

נחום החל לפרט את נימוקיו, אבל תוך כדי דיבור, הבחין בעצמו, שטעמיו פגומים מעט. כאן בהיותו לבדו עם אשתו ולנוכח שאלתה הספונטנית, נוכח, שבעצם אין לו נימוק סביר להתנגדותו הנחרצת.

- אתה יודע, שמתי לב, כבר שמונה שנים שאנו גרים בבית הזה, ומאז ומתמיד, אתה מתנגד כמעט לכל הצעה שירוחם מעלה. באופן מתמיד, דעותיך שונות אם לא נוגדות לאלו שלו. יש לך מושג מדוע זה כך?

- את יודעת, עכשיו שאת אומרת לי, אכן שמתי לב לכך. אכן תמיד הנני מתנגד לדעותיו. משום מה, דבריו יוצרים אצלי תמיד, דחיה פנימית. נשמעים לי לא צודקים, או לא הגיוניים. האמת, בישיבת הועד האחרונה לפני כחודשיים, הוא אכן שאל אותי ישירות, מה טעם הנני תמיד מתנגד להצעותיו. עניתי לו דוקא בהגיון רב, בכל אופן כך היה נדמה לי. אבל האמת, בעצמי לא הייתי משוכנע בצדקתי. ורק עכשיו שמתי לב, שתמיד זה כך איתו.

- אם אינני טועה - כך אשתו - מרגע שהכרת את ירוחם לא חיבבת אותו. נדמה לי שכבר מהפעם הראשונה שראית אותו הוא עורר בך איזושהי דחיה. אני צודקת? יש לך מושג למה?

נחום שקע מעט בהרהורים, ולאחר מחשבה נוספת, הבזיק לפתע במוחו רעיון. וככל שגלגל בו, הוא נראה לו יותר ויותר אמיתי. ירוחם הזה, דומה דמיון מפתיע, לאותו שכן רע שהתגורר בעבר בדירה שמעל לבית הוריו. אותו שכן אלים, שהיה תמיד קובע את סדרי הבנין, ואוי ואבוי היה למי שהעיז להביע דעה המנוגדת לדעתו.

- את יודעת! כך נחום. מפחיד לחשוב על כך. מזה שמונה שנים אני תמיד דוחה את הצעותיו של ירוחם. ורק היום תפסתי, מהו ה'נימוק' האמיתי שמאחורי כל זאת: דמיונו המפליא לאותו שכן הזכור לרע מימי ילדותי!

ה'נימוק' הזה, התחבא לו כל הזמן, בשטח המת של ה'כתם העיוור'. שמונה שנים לא ידע נחום להבחין בכך.

*

הבעיה חמורה בהרבה. סיפורו של נחום, אינו אלא משל. מדי יום, כל אחד מאתנו מחליט עשרות החלטות, גדולות וקטנות. חלקן הנוגעות רק לו לבדו. אחרות מכריעות ביחס לחיי כל משפחתו. וחלקן קובעות ביחס להרבה אנשים אחרים. ובכל אחת מן ההחלטות, משתתפים תשוקותיו, פחדיו, יומרתיו וזכרונות הילדות שלו. ולכל אחד מאלו, זכות הצבעה מלאה. יותר מזה, לרבים מהם, זכות וטו! וכל אלו, לרוב, אינם נראים. ה'כתם העיוור' שבדעת, רחב לעין ערוך, מזה שבעין. אדם סוקר בדעתו את הבעיה שלפניו, ותוך כדי כך, אינו מבחין במה שמניע אותו באמת. האדם אינו מודע ל'מצביעים' סמויים אלה שבקרבו, בעוד הם פועלים בתוכו בכח כביר. סיכויו להכריע ולפעול בהתאם לאמת האובייקטיבית, קלושים מאוד, כל עוד אין הוא מכיר את עצמו, ולא מודע לכוחות הפנימיים הפועלים בקרבו ומניעים אותו.

כל כמה שהדברים נוגעים לראייה חושית, גם אדם בעל עין אחת, ל"ע, הגם שהוא עשוי להבחין ב'כתם' הזה, בכל זאת אינו נתקל בבעיות כתוצאה ממנו. כי כאשר הוא סוקר בעירנות את המרחב, הסטת עינו ממקום למקום גורמת לכך, שיקלוט את כל שדה הראייה במלואו. והואיל ובדרך כלל, אין אדם ממקד את עינו החלטית, בנקודה ספציפית מוגדרת, נעה איפוא העין כל הזמן בארובתה מצד לצד, וקולטת את התמונה כולה ברצף.

וגם כשהדברים אמורים לקטע של עיוורון הדעת, אדם המודע לכוחות הפסיכולוגיים הנסתרים הפועלים בקרבו, והוא דרוך עירני לקראתם, וסוקר יפה את המתחולל בקרבו, אכן יש לו סיכוי סביר, לזהות אותם, לבודדם, ולהגיע לאמת. צריך אבל להיות גברא רבה, כדי לזכות לצחות ראייה שכזו. אנו, בדרך כלל, איננו מסוגלים לכך. על כל פנים, לא כשהדבר נוגע להכרעות מהותיות.

אמונת חכמים

מהי איפוא התקנה למצב מעורפל ומסובך זה?

ובכן, כשם ששדה הראייה החושי, נעזר בשתי עיניים, המכסות בין שתיהן, את כל רוחב שדה הראייה. כך גם בעניינים שבדעת, עלינו להיעזר בעין נוספת. עין שה'כתם העיוור' הפרטי שלנו, אינה מכהה אותה.

וכאן אנו מגיעים לנושא שיחתינו הפעם: **"אמונת חכמים"**!

עלינו לאמץ לעצמנו את הנוהג, להיוועץ בכל צעד מהותי, בתלמיד חכם! הוא זה העשוי להבחין במיקום ה'כתם העיוור' הפרטי שלנו, לחשוף לפנינו את הפינות שדעתנו אינה רואה, ולעזור לנו לכוין את עצמנו אל האמת.

כאשר פנינו מלוכלכות בפיח - כולם רואים זאת - **מלבדנו!** מי הוא האדם שעשוי לגלות לנו, ולהסיר את הפיח הזה? נאמץ לנו רב תלמיד חכם, נתקרב אליו, וניוועץ בו לפני כל צעד מכריע בחיינו.

*

ונקודה נוספת. הלומד תורה במסירות נפש אמיתית, נפשו כולה טובלת במקוה של תורה. אין תלמוד תורה דומה ללימוד סתם מקצוע. העליה בדרגה בכל הלימודים האחרים, אינה מותנית אלא בידע ובכישורים. הצלחתו המקצועית אין לה שום מגע עם תכונותיו האישיות - עם היותו כילי וקמצן, או אכזר ורשע, או אפילו סתם נוכל. אצל גדול בתורה, להבדיל, כל אישיותו, דעותיו, השקפותיו, מידותיו והתנהגותו, עוברים התאמה, ומסתגלים לדרכה של תורה. מתוך שהוא משקיע את כל מה שיש בו, בתורה, הוא מסגל לעצמו את רוחה של התורה בכל הליכותיו. וממילא הוא בוחן את הדברים, בפרספקטיבה של תורה.

כפי שכבר הזכרנו, אנשי התורה גדולי הדור, מכונים בלשון הכתוב: "עיני העדה". כי תלמודה של תורה, היגיעה בה וההתמסרות העקבית לה, מקנה ללומדיה ראייה צחה, ללא תערובת שיקולים זרים, פניות ונגיעות. ובאמצעות עיני-דעת בהירות אלו, הם מנתבים את העם בדרכו.

אדוננו הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל, מסופר עליו, שכאשר היה נשאל על ידי מקורביו עצה בענייני העולם, היה מציע להם להמתין. היה שוקע בתורה כמה שעות, ולאחר מכן חוזר ושומע את השאלה, מייעץ ומכוין.

למה? כי אחרי ששקע בתורה, היה מוחו מתבהר. דעתו היתה נדבקת בתורה, וממנה היה שואב עצה ותושיה. חז"ל כבר אמרו:

"רבי מאיר אומר: כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה... ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר (משלי ח. יד): 'לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה'... ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים." (אבות ו. א)

הן כבר אמרנו, שהמקצוע הנלמד בבית המדרש הוא: אופטיקה. לומדים להבחין במימדיו האמיתיים של הדולר לעומת גודלה העצום של הגמרא.

לשאל!

לפני כעשר שנים, פגשתי אחד ממכרי, אדם המחשיב עצמו דתי:

- מה שלום חמותך?

- ברוך ה'. חמותי אמנם מתפקדת בקושי. היא גם מתעקשת להתגורר לבדה בביתה, ואינה רוצה לעבור אלינו. הדבר אכן יוצר קשיים, אבל אנו מתגברים.

הנה לך סיפור. תאר לעצמך, היא עדיין לא קלטה את המושג 'שקל'. עדיין מחשבת הכל בלירות. לדידה, עד היום, שקל חדש, זה עשרת אלפים לירות. היא מסתבכת ממילא בהרבה חשבונות. ובעיקר, הכל נראה לה יקר כל כך. הוסף לזה את הקמצנות הטבעית ההולכת וגוברת עם השנים. ותבין מדוע היא מתנגדת בתוקף לקחת עוזרת פעם בשבוע, הגם שכבר אינה מסוגלת לדאוג בעצמה לנקיון.

- אז מה אתם עושים?

- פשוט מאוד, כך השיב, כשפניו עוטים ארשת של פקחות. אתה יודע, קשה לה ללכת לבנק מדי חודש כדי לגבות את קיצבתה. העניקה לנו איפוא זכות חתימה. תפסנו איפוא יוזמה. אנו מוציאים מפעם לפעם כסף מחשבונה, משלמים בו מפעם לפעם עבור עוזרת, וממלאים את המקרר שלה בכל טוב. לה אנו מספרים, שזה עולה רבע מהמחיר האמיתי. [ותוך כדי כך, פרץ בצחוק, נהנה מעצמו על פקחותו ומשובתו].

- האם מותר לעשות כך? לקחת כסף מאדם בלי רשותו על מנת לשלם לעוזרת?

- חביבי, השיב כדרך מורה טוב המסביר עניין לתלמיד מתקשה. האשה הזו, קצת מבולבלת. אנו מוכרחים לעזור לה. וכל שאנו עושים, הוא אך לטובתה.

- כלומר, אתם מיניתם את עצמכם לאפוטרופסים על רכושה, שלא מדעתה. האינך חושב, שדבר כזה צריך להפנות לרב, ולשאול אותו אם זה בסדר? יש להניח, שיש כללים בהלכה, אימתי רשאים לעשות מה. יש קריטריונים, אימתי זקוק אדם למינוי אפוטרופוס. ובכלל, על דעת עצמכם קבעתם שהיא סנילית ואינה יודעת לדאוג לעצמה. אולי צריך לזה חוות דעת אובייקטיבית. נניח, של פסיכיאטר טוב המתמחה בגיל הזה, בשיתוף עם רב?

כאן כבר התפרץ. האדים מעלבון ומכעס, והגיב נגדי בקול רם:

- אבל זו החותנת שלי. אשתי ואני מכירים אותה הכי טוב. ואנו דואגים לה בצורה הטובה ביותר. אני לא צריך שמישהו אחר יגיד לנו מה לעשות! אתה חושד שאנו לוקחים לעצמנו משהו מכספה? האמן לי, אנו לא זקוקים כלל לפרוטות העלויות האלה של קיצבתה.

וכאן פרש ממני בחרי אף.

לא עלה כלל בדעתו של אותו אדם, שבמקרה כזה, עליו לוותר על השיפוט המוסרי והערכי האישי שלו. שעליו לערב בהכרעה גורם אובייקטיבי. הוא נאחז בכל עוז, בקרנות הריבונות האישית שלו, על אף רופפותה הניכרת לעין.

*

וכיצד נוהג יהודי ירא שמים?

ר' משה, שישב לצדי בחדר ההמתנה שבביתו של הרב, הינו מצד עצמו יהודי תלמיד חכם. זכורני שלמדנו יחד בישיבה. הוא היה מן המבוגרים, והיווה בשבילי דוגמה חייה, לכיצד צריך בן ישיבה להתאזר. סקרנותי דחקה בי, לברר מהי השאלה שהוא נטרד בגינה לביתו של הרב. שאלה סבוכה כל כך, שכנראה אינו יודע לפותרה לבדו, מתוך הספרים הרבים שבספרייתו הגדולה, יחד עם ידיעותיו האישיות הרבות ולמדנותו המוכרת. התקרבותי אליו, ושטחתי לפניו את תמיחתי:

- תראה, הוא אומר לי, יש לי שאלה בדיני ממונות. לא מזמן עברנו דירה לבניין חדש שזה עתה הוקם. הקבלן רימה אותנו בכמה דברים. לפי המיפרט הטכני הנלוו לחוזה הקניה, היה חייב, למשל, לספק לנו אריחי קרמיקה לחדרי השירותים. הוא אבל התקין אריחים רגילים. צבעוניים אמנם ונאים, אבל זולים יותר מאריחי קרמיקה. גם הברזים אינם אלו שהבטיח, וגם התריסים, לא מסוג א'.

- אז באת לרב, אם הבנתי נכון, להזמין לדין תורה?

- לא. אין לי לא זמן ולא סבלנות להתדיינות הכרוכה בכך. שאלתי היא אחרת. הזמנתי אצלו, מעבר למיפרט, אמבטיה צבעונית ומסוג מיוחד. לפי המוסכם, הייתי חייב להוסיף לו על כך תוספת תשלום. הקבלן, כנראה שכח מכך. עובדה, עברו כבר כמה חדשים, והוא אינו תובע את המגיע לו עבורה. באתי לשאול את הרב, האם עלי להתעלם מן החוב האמור, כפיצוי מה כנגד הרמאויות שלו, או שמא בכל זאת עלי לשלם לו מיוזמתי.

- אז מה השאלה? ברור שמגיע לך פיצוי מהקבלן. והנה ההשגחה זימנה לך אפשרות אלגנטית, לקבל חזרה חלק ממה שהוא הונה אותך. מה אתה מפקפק בדבר: הוא חייב לך - לא אתה לו!

- גם אני חשבתי תחילה כמוך. זוהי המחשבה הראשונה, הטבעית, הצצה בראש כל אדם. אבל אני חושש. אני הרי משוחד. שוחד של כסף, שהרי זה נוגע לכיסי. גם שוחד של כעס, כי אני כועס עליו על שרימה אותי. וגם, אולי שמחת הנקמות, על שהצלחתי להערים עליו חזרה. אני חושש איפוא, שמא נגיעתי האישית, מעוותת את דעתי. ולבד מזאת, אולי הדבר כרוך גם

בחילול ה'. קרוב לודאי, כך נראה לי, שהרב אכן יורה לי להתעלם מן החוב. אבל דברים מסוג זה, אין עושים בלי הוראת רב. הוא אובייקטיבי. הוא יקח בחשבון ההלכתי שיערוך, גם את זכויות הקבלן שאינו נוכח כאן, כשם שיתחשב בתביעותי שלי.

לאחר שהות מה, הוסיף ר' משה:

- ואתה יודע מה עלה בדעתי עכשיו, תוך כדי שיחתי עמך? אפשר שהנהגה הנכונה במקרה כשלי היא, לפנות לקבלן, להזכיר לו שנותרתי חייב עבור האמבטיה, אבל בדעתי לעכב את הממון הזה, תמורת חובותיו שלו כלפי. אלא אם כן יזמיני לדין תורה, והרב יכריע שאני חייב. הן דומה לזה נאמר בגמרא (ב"ק כז, ב): "אל תיכנס לחצר חברך ליטול את שלך, שלא ברשות, שמא תיראה עליו כגנב. אלא שבור את שיניו, ואמור לו, שלי אני נוטל". אלא שבמקרה זה, עלולה להתפתח ביננו תגרת דברים מיותרת. אפשר איפוא, שאין הדברים אמורים אלא ביחס לכניסה מפורשת לרשותו של האחר, אבל לא ביחס לחוב שאין הנושה תובע אותו. ובכן, מה דעתך בנושא?

נותרתי פעור פה. מעניין, זוהי גמרא מוכרת לי מאוד. ועובדה, לא חשבתי על כך מתחילה.

ובכן, גם דברים הנראים בעיני פשוטים וברורים, אם יכולה להיות לי בהם נגיעה אישית, אין ראוי לעשותם ללא הוראת חכם!

*

אבל כאמור, לא רק שאלות שיש להם הקשר הלכתי ברור. גם שאלות אחרות הנוגעות לדרכי החיים, עלינו להיוועץ בהם עם תלמיד חכם, טרם קבלת הכרעה. ה'כתם העיוור' עלול להשגות אותנו על נקלה.

ניסיון

וזהו אכן אחד הנסיונות הקשים, העומדים לפנינו. קל לנו יחסית, לכופף את הראש, לפני הקב"ה. דבר שברור לנו שהקב"ה מצוה אותנו בו, אנו מוכנים לאמץ ללבנו

בכנות ובשמחה. אבל מה שהחכמים מורים... הלא גם הם אדם כמוני כמוך... אילו היה זה לפחות הרמב"ם שמורה לי הלכה, ניחא - אבל אדם בן דורי...

ועוד, מילא בענייני הלכה מפורשים. אני לא מתמצא בזה כל כך, על כן אני נזקק למומחה, שיתרגם עבורי את הכתוב בשולחן ערוך. אבל בדרכי החיים...? דומה, שאני אישית מנוסה ממנו בהרבה, בתחומים הללו. מה פתאום, שהוא יקבע לי? מה זה? דיקטטורה?

לא. כי החכם לא מנסה לשלוט בך, ולא להשתלט עליך. הוא חף מכל כוונות שכאלה. הוא מנסה לכונן לאמת, על פי דעת תורה החפונה בקרבו. דעת תורה שהתגבשה אצלו, מתוך יגיעה מאומצת של הרבה שנים בתלמודו.

* *

- ב -

שיקול דעת עצמי

ובכן, אם רצוננו כנה להמלט מן הנגיעות האישיות, ולכוין דרכנו לאורה של תורה, עלינו ליטול עצה מן הזקנים. "שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים - אינו נכשל" (שמות רבה ג, ח).

אבל האם העובדה שבחרנו לנו רב, פותרת אותנו ממחשבה עצמית? כלל וכלל לא. השאלה עצמה ודרך הצגתה, טעונים התבוננות מוקדמת. עלינו לחתור תחילה במלוא הכנות, לסקור בשתי עינינו, ולרוחב שדה הראיה כולו, ולעכל היטב את הנתונים. כולל - ככל שהדבר ניתן - את המניעים הנסתרים. התשובה שהרב יעניק לנו - ברור לכל אחד - תלויה בין השאר, באופן הצגת השאלה.

אדם שיבוא לשאול את הרב, נניח, אודות אביו המבוגר שמתגורר בביתו, והוא מעוניין להעבירו ל'בית אבות'. אם יאמר לרב, שהוא פשוט עייף. מזה שנתיים שהוא מחזיק ותומך באביו המבוגר, ונראה לו שזה מספיק, הגיע כבר הזמן להעביר את האחריות לידיים אחרות. אפשר - לא בהכרח, תלוי בנסיבות - שהרב יזכה אותו בשיחה, אודות החשיבות הגדולה של מצות כיבוד אב, אודות חובתנו הגדולה כלפי

הורינו, הזכות הגדולה הכרוכה בכך, הברכה הבאה בעקבותיה, וכיוצא בזה. אם יציג לו לעומת זאת, שיש לו בעיה קשה בשלום בית ובחינוך הילדים, הטיפול באביו תופס את כל כולו, עד שאינו מסוגל בכלל לשים לב לצרכי ביתו ולחינוך ילדיו - ייענה, ללא ספק, בהתייחסות שונה.

זו כמובן, אינה אלא דוגמה של מה בכך. דוגמה שלא נועדה אלא להמחיש את העקרון.

ומה דינו של אדם כזה, שאכן אין השלום שורר במעונו, ואין לו גם כן את הפנאי הנפשי לתת את הדעת לחינוך ילדיו, אבל לא בהכרח שהטיפול באביו הוא המפריע. ייתכן שהוא סתם מנסה להשתמש מן התפקיד, ולכן נוח לו להאמין שזהו הגורם לחוסר השלום בית שלו? אדם שיציג את העובדות כולן, גם שאין השלום שורר בביתו, וגם שהתעייף מן התפקיד, ייתכן שבכל זאת יגיע הרב למסקנה, שריבוי התפקידים המוטל על כתפיו אכן גדול על מידותיו, וזהו הגורם האמיתי לחוסר השלום בית שלו.

ברור, שבשאלות מסוג זה, לא תמיד ניתן להגיע להכרעה חד-משמעית. אבל כבר אמרו חכמים (סנהדרין ו, ב): "אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות" - תפקידו של החכם לשקול את הנתונים המוצגים בפניו, ולהכריע על פי שיקול דעתו. אבל יחד עם זאת, גם השואל מצידו צריך להציג בפני החכם את כל מה שעניו שלו מסוגלות לראות. מי שלא התבונן היטב טרם שפנה אל הרב בשאלה, מי שלא עשה מצידו את המאמץ הנדרש בכדי להציג את העובדות לאשורן, ברור שאינו רשאי להסתמך על התשובה שיקבל.

נא להבין, הרב לא צריך להיות בעל רוח הקודש, היודע תמיד לכוין לאמת הנסתרת. אלא שאם הצגנו בפניו את השאלה בצורה הנכונה, הרי שמילאנו בזה את חובתנו. או אז אנו רשאים, ואף נדרשים, לנהוג על פי עצתו ושיקול דעתו.

מחנך אמיתי

מעשה ששמעתי מפי בעל המעשה, יהודי תלמיד חכם תושב שכונת בית וגן בירושלים, שלמד בשעתו בישיבת חברון. ר' אייזיק שר זצ"ל ראש ישיבת סלבודקה, טרם הקמת הישיבה בבני ברק, היה דר בגאולה סמוך לישיבת חברון. כמה מבני הישיבה, זכו להתקרב אליו ולספוג מלקחו. יהודי זה, היה אחד מאותם התלמידים.

היהודי המדובר היה בשעתו, בחור שכבר עבר את גיל עשרים וחמש, והנה התארס בשעה טובה. אז היה מקובל להתחתן בגילאים שכאלה. אותן השנים, הקימו את מדרשיית 'נועם' בפרדס חנה. זו היתה אולי הישיבה התיכונית הראשונה בארץ. ראש הישיבה, הרב יגל זצ"ל, מתוך שהכיר את אותו בחור והעריך את כישוריו ויכולתו, פנה אליו בהצעה, להצטרף לצוות הישיבה ההולכת ומוקמת, כמגיד שיעור.

הבחור, פנה מיד להיועץ בר' אייזיק רבו:

- הרב יגל מציע לי מיד אחר נישואי, לעבור להתגורר בפרדס חנה, ולכהן כר"מ בישיבה התיכונית שהוא מקים. מה דעת הרב?

- ואשתך, מה תעשה בפרדס חנה?

- מה פירוש? כר"מ, תהיה לי משכורת מספקת. אשתי תהיה איפוא פנויה כל כולה לבית ולטיפוחו.

- אה! אשה צעירה הרגילה לאווירה הירושלמית הפעלתנית - ולפתע תמצא עצמה במקום שומם וללא תעסוקה? שמא לא כך שנינו (כתובות נט, ב): "בטלה מביאה לידי שעמום, ולידי עבירה!"

- אם כך עדיף איפוא שאשאר בירושלים, אלמד בכולל.

- ופרנסה מנלן?

- אשתי תעבוד כמורה, ותפרנס את הבית?

- מה? - כך הרב - היא תפרנס?! שמא כך כתוב בכתובה? הלא תחת החופה אתה מתחייב לאשתך במפורש: "ואנא אפלח ואיזון ואפרנס ואכלכל יתיכי כהלכות גברין יהודאין דזנין ומפרנסין ית נשיהון בקושטא". אתה איפוא אמור להיות אחראי לצרכי הפרנסה, לא היא!

כאן כבר התבלבל הבחור לגמרי.

- אני לא מבין. אז מה בכל זאת הרב מציע לי, שאעבור לפרדס חנה ואני אפרנס, או שאשאר בירושלים, והיא תפרנס?

- איני מבין, כך הרב. שמא זו בעייתי שלי, או שלך? חשוב והתעמק בעניין, והגע בעצמך למסקנה.

מה התכוין ר' אייזיק? שמא אכן רצה לבלבל את הבחור? לא. הוא רצה לחנך אותו! לתרגל אותו למחשבה עצמאית. העלה איפוא בפניו, כמה מן השיקולים לכאן ולכאן, על מנת שיתייחס לבעייתו-שאלתו ברצינות הראויה. עובדה, לאחר זמן, מששקל הבחור את האפשרויות, שב אל רבו באותה השאלה עצמה. אבל הפעם, בשאלה מנומקת. ואכן כאן הסכים הרב לסייע בידו, ולקבוע מסמרות בהחלטה הראויה.

ר' אייזיק זצ"ל, היה מחנך אמיתי!

טרדנים

חשוב מכך, לא על כל דבר קטן רצים לרב. שאלה מהותית בלבד, מופנית אליו. מדי יום עלי להכריע באינספור נושאים, ושום רב לא יוכל להשיב לי על עשר שאלות ביום. אין בידו הפנאי הדרוש, להתעמק בכל הנסיבות, ולדוש בכל נושא.

סיפר לי ידיד. הוא נכח אצל הגאון ר' חיים גריינמן שליט"א, כשנכנס אצלו אברך צעיר, ובפיו שאלה עמוקה:

- כבוד הרב! האם נכון הוא שבריא ללכת לים?

- כן, אבל במידה. פעמיים בשבוע, עשרים דקות במים ועוד עשרים על החוף!

שמא לעג לו הרב? כלל וכלל לא. הוא הבין עם מי יש לו עסק. העריך, שאם ישיב לו תשובה קצרה, עשוי הלה לשוב להטרידו פעם נוספת. השיב לו איפוא מראש, על כל השאלות העלולות לצוץ בדעתו. ובכן, הלה אכן הרוויח תשובה מתומצתת ובהירה. ברם, האם כדן עשה שפנה בשאלה כזו לרב? מה דעתכם?

סיפור מעניין בהרבה. זוג צעיר בשנתו הראשונה. האשה הצעירה טרם העיזה להכין בעצמה צרכי שבת. הם היו רגילים איפוא, לעשות שבת אחת אצל הוריו, והאחרת אצל הוריה.

ארע שהבעל חלה, ולא יכלו אותה השבת לפרוש מביתם. הפעם נאלצה האשה בכל זאת, להכין שבת. היתה זו שבת של הוריו שלו. בהתקרב השבת האחרת, התעורר

ביניהם ויכות, שבת של מי? הוא טען, הן כבר לא היינו אצל הורי זמן רב, תורם איפוא. והיא אמרה, לא כי, השבת הקודמת היתה תור של הוריק, אלא שחלית. נאלצנו איפוא לעשותה בבית. ובכן, הם הפסידו. השבת הזו, התור של הורי!

מה עושים? נגשים לרב, כמובן. הבעל היה תלמידו של הרב שך זצ"ל, ניגשו איפוא אליו לפרוש את שאלתם.

אחר ששמע את הנימוקים השונים, הרצינו לרגע פניו של הרב, ולאחר זמן מה, חיך אליהם והגיב:

- עשו איפוא שבת אחת נוספת בביתכם שלכם, והתור יתחיל מההתחלה!

אמת, תשובה מחוכמת. שמא כשורה עשו הצעירים הללו? האכן בדין להטריד אדם גדול, עם שאלות שכאלה?

הדבר מזכיר לי מאורע בבתי בת ה-12 שקיבלה דמי כיס, והתלבטה קשות, אם לקנות ארטיק צהוב או אדום. לבסוף, מחוסר יכולתה להכריע, פנתה אלי בשאלה: "אבא! מה אתה אומר? אדום או צהוב?" הגבתי מיידית: "יודעת מה? גשי שאלתי את הרב שך!"

ובכן, העובדה שבכוונתנו להיוועץ עם הרב, אינה פוטרת אותנו כלל ועיקר, מחשיבה עצמית. יחד עם זאת, בדברים מהותיים, עלינו לשוב ולהיוועץ - אחר המחשבה - עם מי שגדול מאתנו. רק כך, אנו עשויים להבטיח את עצמנו במידה סבירה, מהיקלעות לאותו 'כתם עיור'.

* *

- ג -

חיקוי

נקודה נוספת באותו ענין. כהשלמה לכל הנושא של "אמונת חכמים", חשוב מאוד להדגיש כאן הערה בסיסית: מהי הצורה הנכונה, מהו היחס הנכון, שעלינו לתת, לדבריהם, ובעיקר למעשיהם והנהגותיהם, של אנשים גדולים?

ובכן, עלינו להפנים בצורה ברורה: חיקוי, כל חיקוי, אפילו של אנשים גדולים משכמם ומעלה, הינו דבר בלתי יעיל, וממילא פסול מעיקרו. יש הנהגות שאינם מתאימות אלא לגדולים. ומי שלא הגיע לדרגתם, ומחקה אותם, עושה מעצמו חוכא ואיטלולא. לבד מזה, רבות הן ההנהגות, הנובעות ותואמות לאישיות המסויימת של פלוני, ולגמרי לא מתאימות למישהו אחר. גם לא לאחר המשיג את דרגותיו.

האדמו"ר ר' נפתלי מרופשיץ, הבחין באחד מחסידיו, שהוא מחקה את תנועותיו בשעת התפילה. מתנוועע כמותו, מעווה פניו באותה הדרך, ובאותם הקטעים וכדומה. ניגש אליו בלאט, ולחש באזנו:

אתה יודע? שינתי דעתי מכבר. היום, אני עושה אחרת!

פעם אחרת הבחין אחד מחסידיו, שדרכו של האדמו"ר ליטול את צפורניו מידי ערב שבת, לאחר הטבילה במקוה דוקא. אזור החסיד אומץ ופנה לרבו, שיגלה לו טעמו הפנימי של דבר.

זה רז עמוק. לא כל מוחא סביל דא, ולא כל אחד ראוי להשיגו.

כך ר' נפתלי. דבר זה העמיק כמובן את סקרנותו של התלמיד. כעבור שלושה חדשים, שב לרבו ותינה באזניו, שמאז אותו יום הוא הקפיד לקום כל לילה בחצות, טבל במקוה הקר, הקפיד מדי יום לקרוא שני דפים בזה"ק וללמוד דף גמרא לפני תפילת שחרית, הוא אף התענה כל יום שני וחמישי וכו' - שמא עכשיו הוא כבר ראוי שרבו יחשוף באוזניו את הסוד הנורא החפון בנטילת הצפרניים?

אם כך - כך ר' נפתלי - אכן הנך ראוי להשיג את הרז הגנוז.

שמח החסיד מאוד, הנה עוד רגע קט תתמלא משאלת לבו, וישמע מפי רבו כמה מרזי תורה. ומה מאוד הופתע, כשר' נפתלי ביאר לו:

הטעם פשוט ביותר. אחרי הטבילה, הצפורניים רכות יותר, וקלות לגזיזה!

איני יודע, אם אכן היה זה טעמו של ר' נפתלי, אבל הלקח שאילף את תלמידו, ברור ונוקב: "אל תהיה חסיד שוטה!"

*

הרב מבריסק זצ"ל, היה מקפיד מאוד, כידוע, בדקדוק קריאת שמע. פעמים היה כופל מילה אחת כמה פעמים, עד שהצליח לבטא אותה כראוי. מר"ח זצ"ל סיפר,

שפעם שמעו מנסה לבטא את המילה "עשב" - "ונתתי עשב בשדך" - כתיקנה. הוא היה בכל זאת אשכנזי, ולא הצליח לבטא את העי"ן. כפל את המילה בשנית ובשלישית, ושוב ושוב: 'אשב'. סופו של דבר, כנראה התייאש, טפח על ברכו, ואמר: "גראז" (-תרגום "עשב", ביידיש), שהרי ההלכה היא: "יכול לקרותה בכל לשון" (שו"ע א"ח סב, ב).

מר"ח היה אז נער צעיר, והיה תלמידו. הוא החל לחקות אותו. פעם שמעו החזון איש. ועם סיום התפילה, הגיב:

- אתה נמצא עכשיו בבני ברק, אתה בודאי כותב מדי פעם מכתב לאמך האלמנה שבירושלים?

- בודאי, כך חמי.

- כיצד אתה פותח מכתבך? - כך החזו"א.

- מה פירוש? אני מתחיל בדרך כלל, במלים: 'לאמא, היקרה לי מאוד שלום'.

- בפעם הבאה לא כך, אלא כתוב: 'לאמא היקרה היקרה לי... לי... מאוד'.

- מה טעם?

- שהלא כך בדיוק אתה עושה בקריאת שמע!

- אבל הן כך נוהג מו"ר הרב מבריסק?

- זו הנהגה פרטית אישית שלו. זה לא נוגע לך!

*

חקיינות, משמעה, שהאדם משמיט את העיקר. לא קלט ולא עיכל את ה'נשמה' של הדברים. התעסקות ב'עטיפה' כשלעצמה, ברי שאין בה ממש.

מה כן, וכיצד עלינו ללמוד מרבותינו? עלינו להפנים את המסרים הפנימיים. את נשמת הדברים. לא את צורתם החיצונית. להבליעם לנפשנו שלנו, ולתת לכך ביטוי, בכלינו הייחודיים שלנו. כל אדם, כפי דרכו הוא. מר' נפתלי מרופשיץ, היה על החסיד ללמוד את ערכה של תפילה. להתאמן כיצד לכוין בה. אבל בדרכו הוא! מהרב מבריסק, עלינו ללמוד, כמה ראוי וחשוב לדקדק בקריאת שמע. הן הוא לא חס על זמנו, ושהה בקריאת שמע זמן מרובה. זמנו היה יקר לו מאוד. אבל הצורה? היא בהכרח, אינדיבידואלית - אישית לחלוטין.

*

מסופר על אדמו"ר חסידי, שבבואו להדליק נרות חנוכה בערב שבת, הבחין במטאטא העומד נשען בפינת החדר. מיד ציוה שיסלקוהו. ונימק, שהרי זה למען לא ילמדו החסידים הלכה למעשה, שמצוות הדלקה בערב שבת שחל בחנוכה, מתקיימת דוקא כשמטאטא עומד שיעון בפינת החדר.

האם זה עוזר?

לא. שנה שלאחריה הבחין האדמו"ר להפתעתו, שחסידי מביאים בערב שבת חנוכה מטאטא לאותו חדר בו הם מדליקים את הנרות, משעינים אותו בפינה לזמן מה, וסמוך להדלקה, חוזרים ומסלקים אותו!

* *

מי החכם?

ובכן, כפי שאמרנו, אם אנו מעוניינים להבטיח את עצמנו במידה סבירה, מהקלעות ל"כתם העיור", עלינו להקפיד להיוועץ - אחר המחשבה - עם מי שגדול מאתנו.

אלא שכאן עומדת לנו למוקש, שאלה אחרת - שאלה מטרידה מאוד, בדורנו הנבון והמבולבל - מי הוא אכן תלמיד חכם, שראוי להסתמך על עצתו?

ברור, ישנם שניים שלושה אישים דגולים, משכמם ומעלה, שהכל מודים בגדלותם. האם נוכל להטיל על שכמיהם את משא כל בעיות הדור? שמא כל אדם, בכל שאלה, יפנה אליהם דוקא? בלתי אפשרי טכנית.

ברור איפוא, שכל אדם צריך לברור לו תלמיד חכם או תלמידי חכמים הקרובים אליו, לפנות אליהם ולברר דרכם את דעתה של תורה. הכיצד איפוא אבחין, מיהו תלמיד חכם אמיתי, ומי מתחזה [ולדאבונו, ישנם כיום רבים שכאלה]?

שאלה זו היא אכן שאלה מהותית ביותר, הדורשת התייחסות בפני עצמה, ועל כך בעד"ה בשיחה הבאה.

* * *

ההבדל במידות הנפש, לכאורה אינו עניין וקשר למידת חכמתם של האישים הנבדלים, ומידות מושחתות לא יגרעו חכמת בעליהם ... אבל אין הדבר כן באמת, כי חדל אצילות הנפש ונועם המידות, הוא חדל בקנין החכמה - הנטועה הרגשות נעימות ביסוד החכמה (חזון איש 'אמונה ובטחון' פרק א' אות י').

[תרגום חפשי: התפיסה השטחית היא: שאין כל קשר בין מידותיו של האדם לבין חכמתו - וגם מי שמידותיו מושחתות, אין זו סיבה שלא יהיה חכם. אבל האמת אינה כך, אלא מי שמידותיו פגומות - בהכרח שגם חכמתו תהיה פגומה. כי אצילות הנפש ונועם המידות הם הכלים הבסיסיים להשגת החכמה.]

כיצד נדע לאבחין מיהו תלמיד חכם אמיתי-שראוי ללכת אחריו עצתו?

שיחה ה'

מיהו חכם?

עיני העדה

בשיחה הקודמת, הארכנו את הדיבור על שני זוגות העיניים המשמשות את האדם בכל תהלוכות חייו: עיני הבשר ועיני הדעת.

זוג עיני הבשר הקבועות בפניו של האדם, הן המנחות אותו בדרכו הפיזית. העיניים הללו, טיווחן קצר, הן אינן יכולות להביט מעבר לאופק. מסוגלות הן איפוא לכיון אותו, רק משברר לו את הדרך. אבל עדיין הוא זקוק לזוג עיניים נוספות, שידריכו אותו, מהי הדרך שראוי לו לבור לעצמו. לשם כך הוא משתמש בעיני הדעת. העיניים הללו משיגות את אשר עיני בשר אינן מסוגלות להשיג.

תפקידם העיקרי של 'עיני דעת' אלו, הוא להנחות את האדם בדרכו הערכית, בתהלוכות חייו הרוחניים. עיניים אלו, כשהן בהירות כל הצורך, האדם עשוי להשיג באמצעותן, אמונה, בטחון, ואפילו רוח הקודש.

אלא שאלה וקוץ בה. דוקא 'עיניים' אלו, עשויות לשגות בקלות יתירה. טבעו של האדם, שרצונותיו הפנימיים ונטייתו הכמוסות, מטשטשים את ראייתו. האדם פשוט אינו רואה את מה שנוח לו שלא לראות.

*

כפי שסיפרנו בשיחה הקודמת: לבית המדרש שלנו נזדמן פעם סטודנט לבקר את אחד מחבריו. התרשם, ונפנה לשוחח עמי. תחקרתי אותו קצת, ותוך כדי התברר, שהלה לומד אופטיקה ב'מכון לב'. אמרתי לו:

בחרת לך אופטיקה כמקצוע? והלא זהו בדיוק מה שלומדים אצלנו בכולל.

- ???

- כן, באמת! אצלנו בבית המדרש, אכן לומדים אופטיקה. בוא ואמחיש לך. טבעו של אדם, שבימיו הראשונים בבית המדרש, הדולר הירוק, נראה בעיניו גדול כל כך, והגמרא שלצידו, קטנה כל כך... בוא וראה את הפלא: כעבור כמה חדשים בלבד, הנה לפתע נראה הדולר קטן בהרבה, והגמרא מתגדלת למימדים רחבים... מה זה, אם לא תיקון טעות אופטית...?

סתם כל אדם, לא זו בלבד שהוא יכול לאטום את עיני הדעת שלו, אלא שגם לכשירצה להתבונן, כלל לא בטוח שיוכל לראות את הדברים כפי שהם באמת. יתכן בהחלט שתהיה לו פשוט טעות אופטית.

ומכאן גזרנו בשיחתנו הקודמת, את הצורך - לא, את ההכרח! - להיוועץ בדרכי חיינו, בתלמידי חכמים, לא לבד בשאלות הלכה, אלא אף בכל צעד מהותי אחר בחיינו.

*

אבל העמדנו בעקבות זאת את השאלה הקשה כל כך: "מיהו תלמיד חכם"? מי הוא זה שאכן ראוי להסתמך על עצתו?

ברור, ישנם שניים שלושה אישים דגולים, משכמם ומעלה, שהכל מודים בגדלותם. האם נוכל להטיל על שכמם את משא בעיותיהם של כל אנשי הדור? שמא כל אדם, בכל שאלה, יפנה אליהם דוקא? בלתי אפשרי טכנית.

ברור איפוא, שכל אדם צריך לברור לו תלמיד חכם או תלמידי חכמים הקרובים אליו, לפנות אליהם ולברר דרכם את דעתה של תורה. הכיצד איפוא אבחין, מיהו תלמיד חכם אמיתי, ומי מתחזה. ולדאבוננו, ישנם כיום רבים שכאלה.

אהבת החכמה

ובכן, סימן מובהק ראשון: תלמיד חכם, ממשיך כל ימיו, ועד לרגעיו האחרונים, ללמוד. לעולם הוא רואה עצמו "תלמיד". לא בכדי, נשתגר בפניו הכינוי "תלמיד חכם":

מעשה בגאון הרב אליעזר סילבר זצ"ל, מגדולי הדור הקודם בארה"ב. הוא הגיע מאירופה לאמריקה בשנות השלושים, והתמנה לכהן כרב בקהילה נידחת בארה"ב, בסיניסיטי. אמריקה של שנות השלושים, היתה מנוערת לחלוטין מתורה. לא היו קיימות כלל ישיבות. לא היו בה כמעט, תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה. ובודאי לא בקהילות נידחות שכאלה. היה זה איפוא מבחינתו, מדבר שומם לגמרי. אך נסיבות החיים גלגלוהו לשם.

בעלי הבתים שלו, היו מנוערים לגמרי מריח של תורה. לא ידעו בעצם כלום, על דמותו של תלמיד חכם. הם ידעו רק זאת, שבית כנסת ראוי לשמו, צריך להתהדר ברב, שישב במזרחו, וינהל את ענייניו. ובהיות והם כיבדו את מעמדם ואת בית הכנסת שלהם, טרחו והביאו לשם רב.

לילה אחד, בשעה מאוחרת למדי, עובר ה'פריזדנט', הוא נשיא בית הכנסת, ליד ממלכתו, ולהפתעתו, הוא מבחין באור הבוקע מאחת הפינות. הוא היה משוכנע, שגנבים חדרו לשם. התקרב איפוא בשקט על בהונותיו לעבר הבית, מתוך מטרה להפתיע את הגנב ולהבריחו. ומה הופתע, בראותו את הרב יושב לו בפניה המוארת והוגה בתורה.

הפריזדנט דן, לא הבין את שהוא רואה. בעצם, הוא נפגע למאוד. היה ברור לו, שהרב שהביאו מאירופה, אמור להיות רב ראוי לשמו - אדם שסיים את לימודיו הרבניים וכבר הוכתר בתואר. בית הכנסת שלו, הן הוא המרכזי בעיר, ובדין מגיע לו רב מוכתר ומדופלם. אין זה מתאים להם לקחת מתלמד. והנה לתדהמתו, הוא רואה שהרב שלו, שכה הרבה המליצו עליו ושכה טרח עליו להביאו לבית הכנסת שלו, עדיין טרוד בלימודיו.

פנה איפוא בפתיעה מהולה באכזבה לרב, ושאלו: "האמנם אכן טרם סיימת את לימודך הרבניים?"

מעשיה זו, היתה חביבה מאוד על ר' לייזר. תמיד, כאשר רצה לתאר את המדבר הרוחני שפגש בשנותיו הראשונות בארה"ב, היה מדגים זאת, במעשיה קלה זו.

*

חשוב להביא בהקשר לזה, את דברי רבינו יונה בפירושו למסכת אבות, על המשנה (ריש פרק ד): "איזהו חכם הלומד מכל אדם":

"אמרו חכמי האומות, כי היודע כל החכמות; אם אינו אוהב החכמה, אינו חכם, אלא טפש הוא, אחר שאינו אוהב החכמה, כי היא הדעת. אך האוהב אותה ומחאווה אליה, אע"פ שאינו יודע כלום, הרי זה נקרא חכם. שעל כל פנים, תשיג אל החכמה האמיתית, ודעת אלוקים תמצא".

ובכן, התנאי הראשון להקרא חכם הוא: אהבת החכמה. רק מי שממשיך כל ימיו לעמול בתורה, מתוך שאיפה עזה להחכים עוד ועוד, הוא הראוי להיקרא תלמיד חכם.

אמת

כשאנו מדברים על אהבת החכמה, עלינו להבהיר, שאין הכוונה למי שאוהב את החכמה בתורת שעשוע אינטלקטואלי גרידא. אדם שכזה, לא את החכמה הוא אוהב, אלא את השעשוע. הוא יאהב באותה מידה להשתעשע גם בדברי הבל, כאשר הם יספקו לו את אותו גרוי מחשבתי. ולא יקרא בשם אוהב החכמה, אלא מי שאוהב את האמת שבחכמה.

תלמיד חכם אמיתי, בראש וראשונה, הינו מחזר בכל ליבו אחר האמת. כאשר הוא טרוד בלימודו - מה הוא מחפש? את האמת! בכל מאודו הוא רוצה לחשוף את ההבנה הנכונה בסוגיה הנידונה. כל תכלית הלימוד וכובד הפלפול, הוא חתירה נחרצת אל עבר האמת.

בעצמי נכחתי בשיעור של מרן הרב שך זצ"ל. הוא הרכיב מבנה הגיוני שלם ונפלא, ויישב בו את הסוגיא כמין חומר. לפתע, תוך כדי השיעור, שאל אחד התלמידים הצעירים קושיה. נעמד והתבונן בה, ומשלא עלה על דעתו תירוץ מספק, לפי עומק דעתו, נענע ראשו לתלמידו, ופרש, ללא בוש, מן השיעור באמצעו. תלמידים הקיפוהו, וכמה מהם הצביעו בפניו על אפשרויות שונות לתרץ את הקושיא. הגיב הרב:

אכן כן. על מקצת מן הדרכים שאתם מציגים בפני, חשבתי מיניה וביה, תוך כדי שמיעת הפירכה. אבל לא חשבתי על כך מראש. לא היה סיפק בידי להכריע, אם הדברים מכוונים אל נקודת האמת. לא ראיתי את עצמי איפוא רשאי, לדחות את הקושיא, בתירוץ שאיני בטוח בו שהוא מכוון.

הרב, בודאי חריף מתלמידיו הבלתי מנוסים. לרוב, ביכלתו בקלות, לדחות את פרכותיהם. אבל האמת הפנימית מנחה אותו. ואינו בוש להודות בפניהם, ולומר, 'איני יודע'. כל היושב לפני חכמים, נכח בכיוצא בזה.

מידות שונות יש בחכמים. לא כל אחד מהם נוהג כך. הדבר מותנה גם בטיב התלמידים היושבים לפניו. לא כל מה שיכול הרב שך לעשות עם תלמידיו בשיבת פוניבז', תואם לאנשים אחרים ולתלמידים אחרים. אבל המידה כשלעצמה, שוה בכולם. כי מטרת התלמוד, לעולם היא זהה: לחשוף במלוא הכנות הפנימית, את

דעתה של תורה, בכל נושא. תלמיד חכם עומד נכון כל שעה, לשנות את דעתו, אם אך ישתכנע, שהוא דעתה של תורה!

תלמידיו של אברהם אבינו

נעמיק יותר. בשיחות הקודמות כבר הרחבנו את הדיבור על כך, שיכול האדם להיות מחונן מאוד בכשרונות, אפילו גאון גדול, ובנוסף, גם אינטליגנט ומשכיל בעל ידע רב; ויחד עם זאת, להיות טיפש מוחלט ולהאמין בשטויות והבלים.

הנה, בני דורו של אברהם אבינו, היו כולם עובדי אלילים, מאמינים וסוגדים לפסלי עץ ואבן. וכפי שמכנה אותם הרמב"ם (הלכות ע"ז א, ג): "עובדי עבודה זרה - הטפשים". אברהם אבינו, היה החכם היחיד והבודד מבין כל אנשי העולם, שידע שכולם טועים.

שמא אכן היו כולם ללא יוצא מן הכלל, אנשים נעדרי בינה לחלוטין? האם כולם היו פשוט שטחיים, רדודים, נעדרי יכולת חשיבה?

מובן מאליו שזה לא יתכן. ברור לחלוטין, שהעולם היה מלא באותה תקופה באנשים מוכשרים, ובודאי שהיו ביניהם גם מדענים דגולים, והוגי דעות משכילים. אז איך בכל זאת, אף אחד מהם לא תפס את הטעות הגדולה, לא השכיל להבין את הטפשות שבפולחן האלילים?

התשובה היא כפי שהסברנו, על פי העיקרון שלימד אותנו הרב דסלר זצ"ל (מכתב מאליו ח"א, במאמר: שורש המוסר עמוד 52): **הרצון הפנימי של האדם, הוא המנחה את הדעת!** השכל אינו מנתח, אלא אך ורק את אותם הנתונים שהרצון הפנימי מגיש לו לגיתות. הוא מתעלם לחלוטין, משיקולים ונתונים אחרים, אותם אלה שהרצון הכמוס שלו אינו מעוניין בהם. יתירה מכך, הוא אפילו אינו מבחין, במה שלא נוח לו להבחין.

וכתוצאה מכך, כשיש בלב שאיפה מוקדמת, רצון להחליט בכיוון מוגדר, הרי שהשכל עצמו יוביל את האדם אל ההחלטה הרצויה, ואף יגרום לו להיות משוכנע בודאות שאכן כך - ורק כך - צריך להיות.

טבעו של אדם, שהוא נגרר כשה בעדר אחר ה"משכוכית". הוא משוכנע, שאם כולם אומרים שיש ממש באלילים - בודאי זה כך! זה מתקבל כעובדה שאין עליה עוררין!

האדם אינו רוצה בכלל לחשוב על אפשרות אחרת, מרתיעה אותו המחשבה שיהיה עליו לחרוג מן המקובל.

*

ובעקבות זאת העמדנו את השאלה הבאה: מה בכל זאת הביא את אברהם אבינו להיות החכם מכולם? מה נתן לו את הכח להיות שונה מכולם, ולהתבונן על העולם בעיני דעת בהירות, עד ש"השיג דרך האמת והבין קו הצדק מדעתו הנכונה" (-לשון הרמב"ם שם)?

וכאן הבאנו את המשנה במסכת אבות (ה, יט), משנה בה הצביעו לנו חז"ל על הנקודות המרכזיות באישיותו של אברהם אבינו:

"כל מי שיש בו שלושה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלושה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע."

אם כמהים אנו לדעת, מהן התכונות שהפכו את אברהם בן תרח שמעבר הנהר, לאברהם אבינו; ואלו מהן מאפיינות את רשעותו של בלעם - טרח התנא וביאר בכלל ופרט ובהן ולא, את המידות הללו. מידות המקבילות לקנאה, כבוד ותאוה.

הנה הורו לנו כאן חז"ל באצבע, שהבסיס לאישיותו של תלמיד חכם אמיתי הוא: **שלימות המידות.**

כפי שכבר הקדמנו בתחילת השיחה [והרחבנו על כך בשיחה הקודמת], ההכרח להיוועץ בכל דרכי חיינו בתלמידי חכמים, נובע, מה'כתם העיוור' שבעיני הדעת שלנו. הדרך היחידה שלנו להנצל מטעות אופטית שמקורה בעיוורון הדעת, היא רק על ידי שנקזר במי שיש לו עיני דעת בהירות, עיניים כאלה, שה'כתם העיוור' אינו מכסה אותן.

אנשי התורה גדולי הדור, מכונים בלשון הכתוב (במדבר טו, כד): "עיני העדה". מפני שהם נחננו בעיני דעת בהירות, ומכוונים את העם כדרכה של תורה. כי תלמודה של תורה, היגיעה בה וההתמסרות העקבית לה, מקנה ללומדה עצה ותבונה, ועל הכל, ראייה צחה ללא תערובת שיקולים זרים, פניות ונגיעות.

המשנה באבות קבעה לנו באופן חד-משמעי, מיהו תלמידו של אברהם אבינו. אמור מעתה, מיהו תלמיד חכם אמיתי הראוי לתואר: "עני העדה"? - מי שטורח כל ימיו במידותיו, לשפרן.

*

נרד לפרטים. חז"ל הצביעו, כאמור, על שלוש נקודות מרכזיות המאפיינות את תלמידיו של אברהם אבינו: "עין טובה, רוח נמוכה, ונפש שפלה". מה הן אותן שלוש מידות?

ובכן, רש"י על המשנה מפרש: "עין טובה - שאין לו קנאה על חברו, וחביב עליו כבוד חברו ככבודו. רוח נמוכה - עניו ושפל ברך. ונפש שפלה - שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם, ואינו גס רוח."

ורש"י על התורה (במדבר כב, יח) האיר מזויות נוספת את התכונה הנגדית ל"נפש שפלה" - "נפש רחבה":

"שמחמד ממון אחרים".

שונא בצע

דבר ברור הוא, שתלמיד חכם אינו רודף בצע. ולא, איני מתכוין, שאינו נוטל משכורת, או שהוא ממאן כל עיקר ליטול שכר. אכן יש יחידים כאלה, אבל אין זו מידת כל אדם. גם תלמיד חכם זקוק לפרנס את אנשי ביתו. אבל החכם, אינו רדוף אחר הממון.

ניתן לקבוע באופן חד-משמעי, מי שמבקש ממון הרבה, עבור 'עצות' שהוא נותן - גם אם אותו הממון, מיועד לכאורה לצדקה - עבור ה'תיקונים' שהוא עורך, או הקמעות שהוא מעניק - אחת דתו! אין אדם זה מנוי על החכמים, ואין ה'תיקונים' שלו ולא הסגולות שהוא מחלק, שווים מאומה!

מעשה באחד מתלמידי, שילדו הקטן בן השנה, חלה ל"ע, במחלה קשה.

היה זה ילדו הבכור והיחיד. מה לא יעשה אדם עבור הצלת תינוקו היחיד?

פנה איפוא לאחד מיוחד מן ה'מקובלים', בבקשת רחמים על ילדו. הוא נענה, שיתרום שמונה עשר אלף ש"ח, והוא מבטיחו חד-משמעית, שבנו

יחיה! ונא להבין, אברך זה, אינו אמיד, ולא בן למשפחה אמידה. אברך מן השורה, שבקושי מסיים את החודש. ועכשיו, נתווספו לו ממילא הוצאות הרבה, הוצאות רפואיות ישירות, ויותר מזה, עקיפות. אשתו נאלצה לעזוב את עבודתה, כדי לבלות שבועות ארוכים עם ילדה בבית החולים.

כאשר שמעתי אודות כך, ממש נחרדתי. זוהי סחיטה אמיתית. ניסיתי לשכנעו, שיותר על ברכתו של אותו 'צדיק'. אבל הוא בשלו: "הוא ממש הבטיח לי חד-משמעית: הבן יחיה! שמא אסכן את חיי בני, עבור ח"י אלפים ש"ח עלובים"?! אסף איפוא כסף אצל קרוביו ומכריו, נתן את 'פדיון הנפש' הדרוש, והתברך.

סופו של דבר, לדאבון הלב, אחרי טיפולים מתישים, ארוכים ומתמשכים, הילד נפטר!

כעבור זמן מה, כשהשעה כבר היתה כשרה לכך, פניתי אליו בהצעה:

- עכשיו, גש נא לאותו 'צדיק', ודרוש ממנו את כספך חזרה!

- מילא, שיהיה לצדקה!

- ומניין לך, שאותו הממון שנתת לו, אכן הולך לצדקה? ידוע, שמתגלגלים אצלו מיליונים של ממש. להיכן הולך כל אותו הכסף? את ישיבת פוניבז' כולה אפשר להחזיק בקלות בממון רב שכזה, ועוד יותר בנוסף, להחזיק כמה מאות משפחות עניות.

הוא לא העיז. אבל דודו כן פנה ל'מקובל' הזה, לא בדרישת ממון, אבל בטרוניה: הן הבטחת שהילד יחיה, והוא לא!

הלה לא התבלבל, והגיב מידית: "אין דבר. אשתו תלד בע"ה בקרוב בן זכר". אשתו אכן ילדה - אבל לא בן זכר!

לא אומר את שמו של ה'מקובל' בעל הדבר, אבל כן אומר, שהוא אחד מן המפורסמים ביותר. וזה לא סיפור בודד, זה אחד מני רבים מאוד. ונכון, את הממון הרב, לא תבע הוא ה'מקובל' עצמו בפה מלא. מקורביו אנשי חצרו, ניהלו עבורו את המשא ומתן המביש. אני מוכרח לציין: זה כלל וכלל לא משנה! אילו היה זה מקרה

חד-פעמי, נוחא. הייתי דן אותו לכף זכות: הוא נכשל באדם שאינו הגון. אבל מי שחצרו מתנהלת בעקביות בנוסח הזה - הדברים נעשים ללא שום פקפוק על דעתו. אלא שהוא חכם מדי, מכדי 'ללכלך' את עצמו במישרין!

ובכן, מי שמדבר על כסף, מי שמתנה את העזרה בהרבה ממון - רחוק כמטחוו קשת, ממידת החכמים. צריכים להתרחק ממנו ומהמונו, כמטחוו קשת. שום טובה לא צפויה הימנו! ואל תאמינו למה שאנשים מהללים אותו.

*

כפי שכבר אמרתי, גם אם במקרה מצאתם מישהו, שהממון שהוא דורש עבור ה'תיקון' הולך באמת לצדקה, זה לא משנה.

אספר לכם סיפור נוסף ששמעתי מפי ידיד, נקרא לו ר' שלמה. בהיותו בצבא, נתברר לו שמפקדו קשור לאיזשהו 'באבה'. ר' שלמה נטרד בבעיה כלשהי, ומפקדו שיכנעו לפנות לבקשת עזרה מה'מקובל' שלו. "הוא עונה גם טלפונית!" הוא פנה איפוא אליו טלפונית, ושטח לפניו את בעייתו:

- אין בעיה. אעשה עבורך 'תיקון', והכל על מקומו יבוא בשלום! אלא שתצטרך לתרום לצדקה 'פדיון נפש'.

- האם מאה ש"ח יספיקו?

- המתן מעט, ואשאל.

- כבוד הרב! את מי הוא צריך לשאול?

- אני שואל ישר למעלה!

ר' שלמה תמה בדבר. הנה לך אדם, שיש לו כנראה, את המספר הסודי של המלאך גבריאל, ובכל רגע נתון מטלפן אליו ומקבל תגובה. אבל מי יודע? אולי?

לאחר שהות קצרה, נענה: לא מאה ש"ח אינם מספיקים. צריך לפחות מאה ושמונים.

התגובה התמיהתו במקצת, אבל נענה לה. וכאן באה תגובה מפתיעה אחרת:

- כבוד הרב! כיצד אעביר לך את הכסף?

- לא. אינך צריך להעביר דוקא לי. אתה יכול לתרום אותם לכל מטרה של צדקה הנראית בעיניך!

הוא קנה אותו בכך. אבל ר' שלמה, למזלו הינו אדם נבון. בכל זאת התעוררו אצלו ספקות. תרם אמנם את הכסף האמור לצדקה, אבל לא שב לפנות אל ה'מקובל' ההוא. מה לדעתכם היה קורה, אילו היה שב ופונה אליו מספר פעמים נוסף?

והערה נוספת. נא להבין, הנבואה פסקה בישראל, בסוף ימי אנשי כנסת הגדולה. אין - ממש אין - מי שיוכל להבטיח בוודאות, שהבן יחיה!

רוח נמוכה ועין טובה

עובדה נוספת. כל תלמידי החכמים הגדולים, הם בעלי "רוח נמוכה". ענווים בתכלית. כל המהלך בדרכי החיים, יודע שכל מי שרכש לעצמו כישרון כלשהו, מתנשא בו ככל יכלתו על סובביו. מפגין את עליונותו, בכל פינה. ותלמיד חכם, הן מוקף יותר מכולם בתלמידים מסורים. תלמידים השמחים לשרתו ולהנותו. והוא, לא לבד שאינו מנצל זאת, אלא בוחל בגינוני הכבוד שהם מפגינים כלפיו. בדלית ברירה, ובידעו שכבודו הוא כבודה של תורה, הוא מאפשר לסובביו לנהוג בו כבוד במידה.

ואין צריך לומר, שתלמיד חכם נכון ב"עין טובה". הוא שמח לברך, ולעולם אינו מאיים, ולא מפחיד. אותם המתהדרים באיצטלא דרבנן, ומרבים לעסוק באיומים והפחדות, בקללות ובשמטות - הם רחוקים מן החכמה בתכלית הריחוק.

ונקודה נוספת שחשוב להדגיש: שפתו של תלמיד חכם, תמיד נקיה!

לסיכום. הבחנת באדם יודע תורה, אוהב תלמוד, שהינו איש אמת, עניו ואינו רודף אחר הבצע - הוא הוא התלמיד חכם שראוי ללכת אחר עצתו.

תכונות חיוניות אלו, מבטיחות במידת האפשר, התגברות על העיוורון הנגרם על ידי אותו 'כתם עיוור'. לא לבד, שהתלמיד חכם אין לו עניין אישי בגחמותך שלך, במידה רבה הוא אף מנותק מהם, והוא גם מנוסה, בהתעלות והתגברות על כגון אלה. יש איפוא סיכוי גבוה, שהנחייתו תהא נקיה משיקולים קטנוניים.

ראית אחר המתהדר בכתרה של תורה, אבל מידותיו אינם מתוקנות - אל תמהר למתוח עליו ביקורת, חלילה. שמא בכל זאת הוא גדול ממך. ולא כל הנראה לעיניך

כעיוות המידות, אכן הוא כזה. אבל אתה כשלעצמך - הסתלק מן הספק! ברח לך הימנו, גם אם הוא מבטיח לך הרים וגבעות. מצא לך אחר, כנה הימנו.

בדורנו?!

אבל היכן בדורנו, מצויים אנשים גדולים כל כך? ואם כן, איך אני אגיע אליהם? גם זה, מפיתויי היצר. הדמיון מפתה אותנו, שאילו פגשנו את הרמב"ם, ללא ספק היינו נכנעים לו. אבל לרב פלוני... איפוא הרמב"ם ואיפוא הוא?

כבר קבעו חכמים פסוקים (ר"ה כה, ב; מובא ברש"י עה"ת דברים יז, ט) על כגון דא: "יפתח בדורו - כשמואל בדורו!" "אין לך אלא שופט שבימך"! והמקרא של "לא-תסור", מכין לחכמי כל דור ודור.

יותר מזה. אילו היה היום קם ר' עקיבא, לא היה בידו להורות לנו הלכה למעשה. אמנם, ללא כל ספק, היינו מטים אוזן לכל הגה מדבריו, ומסיקים מהם את עקרונות ההלכה. אבל הלמעשה, היה נשאר להכרעה בידי חכמי הדור דוקא. רק הם מכירים את שפת בני דורם כראוי, ויודעים להנחותם בהתאם לתכונותיהם ולמצבם.

"הנרש"ז מקעלעם ז"ל אמר בהספדו על הגרי"ס ז"ל, שהגר"ח מוולוז'ין ז"ל אמר: שהבית דין של מעלה הם הצדיקים שבכל דור, והם דנים את אנשי דורם. כי מלאכים, אי אפשר להם להבין איך אדם יכול לחטוא. ואפילו צדיקים שלפני דור קודם, אינם יכולים לדון את הדור שלאחריהם לכף זכות." (לב אליהו, ח"א עמוד קצג)

ידוע המעשה (תענית כג, א) בחוני המעגל, שנרדם ונתנמנם שבעים שנה. לכשהתעורר לבסוף, נשאוהו רגליו, כהרגלו, לבית המדרש. שמע את החכמים מתווכחים בהלכה, עד שנפשטה ההלכה. ומשנחה עליהם דעתם, אמרו:

עכשיו נתבהרה לנו שמועה זו, כבימיו של חוני המעגל. חוני המעגל, כשהיה נכנס לבית המדרש, כל קושיה שהוקשתה להם לחכמים, היה מיישבה.

שמח חוני לדברים, והכריז: "אני הוא חוני". לא האמינו לו, ועל כן לא התייחסו אליו בכבוד הראוי. חלשה דעתו ונצטער מאוד, עד שביקש רחמים על עצמו, ונפטר מן העולם.

מדוע לא התייחסו חכמים לדבריו של חוני המעגל בכבוד הראוי? הן זהו אותו חוני המעגל, שהיה פושט בימיו כל שמועה שאינה ברורה, וחכמים שבעים שנה אחריו כמהו לבהירות הזו. איך לא הצליח להוכיח לחכמים את גדלותו התורנית? איך לא עלה בידו להראות להם את בהירות דבריו?

אין זאת אלא מפני שהוא היה בן דור אחר! הסבריו לא נשמעו להם רלוונטיים. לא נתנו איפוא החכמים לב לדבריו כראוי, ולא הבינוהו.

סיכום

תלמיד חכם הינו בראש וראשונה, אדם היודע תורה הרבה. יתר על כן, אדם שאוהב את התורה, וממשיך כל ימיו ללמוד ולהתייגע בה, מתוך אהבת האמת. אבל האם כל מי שיודע תורה ועוסק בה תדיר, כבר הוא תלמיד חכם הראוי להישאל ולבקש את הנחייתו? המשנה באבות קבעה נחרצות, מי הוא תלמידו של אברהם אבינו. הבחנת באדם יודע תורה ואוהב תלמוד, שהינו איש אמת, ויחד עם זאת, עניו ואינו רודף אחר הבצע - הוא הוא התלמיד חכם. ובכן, מי שאתה חושד בו שהוא אוהב בצע, גאוותן מבקש שררה וכבוד, הרחק דרכך מעליו. אמנם אל תמהר לשפוט אותו. אל תבקר אותו. שמא יש הסבר כלשהו למעשיו. הנח את השיפוט לגדולים ממך. אבל אתה כשלעצמך, רחק ממנו! מצא לך אחר, הקרוב יותר לקריטריונים האמורים.

*

אלא שבדורנו זה, רבה העירבוביאה. סימנים מובהקים אלו, להוותנו אינם מספיקים. הציבור נוהג אחר שמועות משמועות שונות, אחרי 'בעלי מופת' למיניהם. אחר 'באבות', שאין בהם אף לא ריח של תורה. ועל כך בשיחה הבאה.

* * *

נמוכה, ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע" (אבות ה, יט).

כפי שסיכמנו בסוף השיחה הקודמת: תלמיד חכם הינו בראש וראשונה, אדם היודע תורה הרבה. יותר מזה, אדם שאוהב את התורה, וממשיך כל ימיו ללמוד ולהתייגע בה, מתוך אהבת האמת. אבל האם כל מי שיודע תורה ועוסק בה תדיר, כבר הוא תלמיד חכם שראוי לשואלו ולבקש את הנחייתו? המשנה באבות קבעה נחרצות, מי הוא תלמידו של אברהם אבינו. הבחנת באדם יודע תורה ואוהב תלמוד, שהינו איש אמת, ויחד עם זאת, עניו ואינו רודף אחר הבצע - הוא הוא התלמיד חכם. ובכן, מי שאתה חושד בו שהוא אוהב בצע, גאוותן מבקש שררה וכבוד, הרחק דרכך מעליו. אמנם אל תמהר לשפוט אותו. אל תבקר אותו. שמא יש הסבר כלשהו למעשיו. הנח את השיפוט, לגדולים ממך. אבל אתה כשלעצמך, רחק ממנו! מצא לך אחר, הקרוב יותר לקריטריונים האמורים.

אלא שבדורנו זה, רבה העירבובי. סימנים מובהקים אלו, להוותנו אינם מספיקים. הציבור נוהה אחר שמועות משמועות שונות, אחרי 'בעלי מופת' למיניהם. אחר 'אבות', שאין בהם אף לא ריח של תורה.

נוכלים!

אני מוכרח כאן לספר לכם מעשיה: לפני זמן קצר פנתה אלי קרובת משפחה חילונית. בתה בת העשרים, חלתה בדלקת פרקים. דבר נדיר למדי בגיל הזה. מחלה, שלרפואה הקונבנציונלית לפחות, אין פתרונות.

ובכן, בשבת האחרונה - בשבת! - שמעה ברדיו, תוכנית עם "מקובל". "מקובל - בשידור חי". אדם המתיימר לדעת רזי תורה וקבלה מעשית, ו"יודע" לפתור אינספור בעיות, שאין אחרים יודעים להציע להם פתרון.

הלה הרשים אותה מאוד. הוא כמובן מבקש את שמותיהם של המעורבים בפרשה ואת של הוריהם. מתעניין בתאריכי הולדת וכדומה. משתמש בתנ"ך, ושולה משם פסוקים לרוב, ועוד כהנה. ומצטט כמובן, הרבה מושגים "קבליים".

הסיפור ה'מרשים ביותר' ששמעה בתוכנית: אשה התקשרה שבועיים קודם לכן, ותינתה באזני ה'מקובל' המופלג הזה, את רוב מצוקותיה. הלה

אולם האיש המכובד מצד פעולותיו הזרות והנפלאות, הוא יהולל תחילה מן ההמון. אשר בעיניים מוחות יחשבוהו לאלוקי, ולאמר כי הוא בלתי סבעי. ויטפלו עליו שקרים ופליאות זרות, בסיפורים מפליאים, עד כי יתפרסם שמו אצל ההמון. וגודל הפרסום, יעשה כנפיים גם בלבבות הנכונים בעם, להטיל ספק בלבם לאמור: לא לחינם יתפרסם שמו אצל ההמון; עד כי גם הם יכבדוהו. והנסיון יוכיח על זה... (משך חכמה ריש פרשת בא)

אדם שמפוארם לצדיק וקדוש - כיצד נדע האם הוא אכן בונה כפי שאומרים עליו?

שיחה ו'

חכם או מאחז עינים?

בשיחה הקודמת עסקנו בשאלה הקשה: מיהו תלמיד חכם שראוי להסתמך על עצתו? והשבנו על כך, על פי המשנה הידועה:

"כל מי שיש בו שלושה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלושה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, ורוח

'איבחן', ש'רוחות' מסתובבות אצלה בביתה, חופשי חופשי. וזה המקור לצרותיה.

אבל ליתר בטחון, הציע לה לעשות דבר, ש'יוכיח' בבירור את העניין. ובכן, עליה לפזר סביב מיטתה מדי ערב - בעיקר בלילות שלישי ושבת - אפר. פשוט לשרוף עצים, לטחון את אפרם דק דק, ולפזר סביב רגלי המיטה שהיא ישנה עליה. במידה ואכן מסתובבות 'רוחות' בביתה, הם ישאירו, ללא ספק, טביעת אצבעות באפר, הדומים בצורתם, לשל רגלי תרנגולים. זה לא חייב לקרות בלילה הראשון. כי לא כל לילה, מתחשק ל'רוחות' לטייל. ולבד מזה, הן נזהרות ככל האפשר, שלא להשאיר טביעת אצבעות. אבל אם אכן יש שם 'רוחות', סופן שיטמיעו את טביעותיהן באפר, ואז תהיה בידה 'הוכחה מוצקת' לקביעתו.

שבועיים אחר כך - זו התוכנית שקרובתי האזינה לה - שבה אותה אשה מסכנה והתקשרה, וסיפרה בבטחון, שאכן הבוקר, הבחינה בדמות רגלי תרנגולים באפר.

כאן פנה אליה ה'מקובל' הזה, כשחזהו נפוח גאווה ובטחון עצמי: אכן כן. כל הסימנים הראו על כך, ועכשיו יש לנו הוכחה חותכת. אשלח אלייך איפוא אנשים המתמחים ב'גירוש רוחות'. אם ה'רוחות' שבביתך אינן עקשניות במיוחד, אזי ב'טיפול' אחד או שניים, יסתלקו להן, וירווח לך. ובכך, יהיה לך באחת, מפלט מכל צרותיך.

להיכן הגענו! מחלל שבת בפרהסייה, מתהדר בהבנה ברזי תורה - ומאמינים לו! הוא גם 'יודע' לגרש שדים ורוחות. תמורת הרבה ממון, כמובן! ויש לו גם כמה עוזרים, בעיסוקיו המיסטיים. ולך תוכיח שלא היו 'רוחות' בבית. אף אחד הן לא ראה אותן לא בכניסתן ולא בצאתן.

אגב, הסיפור הזה של טביעת אצבעות הדומה לשל רגלי תרנגולת, אכן מופיע בגמרא. אבל ברשותכם - מה זה טביעת אצבעות של תרנגולים? כמה חורים דקים באפר! מי שמחפש אחריהם במשך שבועיים, ועל אחת כמה, אם הוא מאמין מראש ב'מקובל' שחזה אותן - האפשר שלא ימצא שכאלו?

*

תאמרו, מה לנו ולאותם חילונים-עמי הארץ שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם.

ובכן, בושה לספר. אבל כאן בירושלים, בתוככי השכונות החרדיות, יושבים 'מכשפים' למיניהם, ומאחזים את עיני הציבור. הם מתיימרים להבין ב'עין הרע'. הם 'יודעים' גם איך יוצקים יציקות עופרת, ו'מגלים' דרכם, אם חל 'עין הרע' על מישהו. אחרים עושים זאת באמצעות 'כוסות קפה', או 'מדיומים' אחרים. פעמים הרבה, הם אפילו מתיימרים להצביע, מי הוא זה שעינו הרעה חלה. בדרך כלל, מתוך סיפורי הקליינט עצמו, אלא שלא תמיד הוא נותן את דעתו לכך, שהוא עצמו, הוא זה שהסגיר את ה'סוד' במו פיו.

והדבר גורם לחיכוכים רבים מספור. לסכסוכי שכנים, לבעיות שלום בית, ומה לא! אני אישית מכיר זוג חרדי, אנשים שבניהם לומדים בישיבות ובנותיהם בבית יעקב. זוג שכבר עמדו על סף נישואי ילדיהם. לא להאמין! האשה התפתתה למכשפת שכזו - וסופו של דבר, התגרשה מבעלה, עזבה את ביתה, התנתקה מכל ילדיה, ועזבה אותם אצל הבעל.

מאגיה ומיסטיקה

הציבור, משום מה, אוהב מיסטיקה. לא מאמין כל כך בקב"ה, אבל כן, ב...מאגיה. הראיתם נהג מונית, שאינו תולה פרסת סוס בחזית מכוניתו? רבים אחרים, תולים זוג נעלי תינוק משומשים. הא לכם סיפור שהתפרסם בעיתונות:

חתן פרס נובל לפיסיקה בארה"ב, באו עיתונאים לראיינו בביתו. ומה הופתעו לראות, שלמזוזת ביתו, צמודה פרסת סוס. אצל פיסיקאי - איש המדעים המדויקים - זה בהחלט מפתיע.

- הבחנתי בפרסת סוס מוצמדת לחזית ביתך - כך אחד העיתונאים - אתה מאמין בדברים האלו?

- בהחלט לא!

העתונאי לא הרפה, ודחק אותו אל הקיר: אז למה בכל זאת הדבקת את זה למזוזת?

- אה... מה אגיד לך? אמרו לי, שזה עוזר גם למי שלא מאמין בזה!

הא לכם עוד, סיפורו של הרב יעקובזון. הוא הרצה פעם בכנס מדעי גדול בצפון. נכחו שם הרבה מדענים, ביניהם כמה בעלי שיעור קומה. רבים מהם, אנשי המדעים המדויקים. הוא הבחין, שרבים עונדים לצווארם דבר מה. ניחש, שזה קמע כלשהו. תוך כדי דבריו, החל לתעתע בהם, ולגחך על בעלי הקמעות למיניהם. עד שפקעה סבלנות מקצת השומעים. אחד מהם הטיח לעברו:

- ומניין לך בטחון מלא כל כך, שאכן הקמעות הללו אינן מועילות?

הרב יעקובזון הציע לנוכחים להוריד את הקמעות מצווארם, ולפתוח אותם. לבחון מה תוכנן. רוב הנוכחים סרבו. נותני הקמעות הן הזהירו אותם מאוד, שהקמע, לא לבד שמפסקת את פעולתה, אלא עוד עלולה להזיק, ואפילו מאוד, אם תיפתח. הם פחדו!

הוא המשיך לתעתע בהם, עד שכמה מהם השתכנעו בכל זאת. ומה מאוד הופתעו, שרוב הקמעות נמצאו... ריקות. כן פשוט ריקות. לא היה כתוב בהן כלום!

בהפסקה שלאחר הרצאתו, קרב אליו אחד הנוכחים, והטיח באזניו במלוא הפסקנות:

- זה לא מוכיח כלום!

???

- זה שרובן נמצאו ריקות, לא מוכיח. אולי אפילו ההיפך, מצביע על יכולתם המאגית הגדולה של הכותבים?

- אתה מוכן להסביר את עצמך?

- כן. פשוט מאוד. ייתכן, שעם הפתיחה, נמחק כל מה שהיה כתוב שם!

- לא אוכל להתווכח אתך, כך הרב יעקובזון, להמצאות מסוג זה, אין לי שום אפשרות להשיב. אבל אחת אשאלך: מהו הנושא שאתה מתמחה בו?

- כימיה אורגנית. וכאן נקב בשם לטיני מורכב, המגדיר את תחום עיסוקו המדויק.

- ובכן, אתה איש המדעים המדויקים, ובכל זאת מוכן להאמין בטיעוני הבל שכאלה?!

בקב"ה בורא עולם ומשגיח עליו, אינם מוכנים להאמין. זה, כנראה, מחייב מדי. להתפלל לה' - קשה מדי! לגשת לאדם גדול ולבקשו שיתפלל - מסוכן. זה הרי מהוה הכרה בתורה ובמצוותיה. זה עלול לחייב לשמור שבת, טהרת המשפחה ועוד. אבל בכוחות מאגיים ממינים שונים - בהחלט כן!

"והבור ריק אין בו מים - אבל נחשים ועקרבים יש בו". לב המרוקן מאמונת אמת, מחפש פורקן של אמונה. ומוכן לקבל ולהאמין, בכל שטות שבעולם.

הסיסמא

בשנים האחרונות, יש לנו כבר סיסמא תוצרת בית: "נ נח נחמ נחמן מאומן". ואני נוכח להוותי, שאנשים יראי שמים, תולים את זה על מרפסות בתייהם, על חלונות מכוניותיהם. לא מתביישים להתפתות בפרהסיה (!) לדברים שכאלה.

זכורני. הכרתי בחור בעל תשובה, שלמד בישיבת אור שמח. בחור נחמד מאוד. בשעתו היה עיתונאי, הפך לבעל תשובה, ועלה לארץ. בשבתות, פעמים היה מתארח אצלנו לסעודה. למן הימים הראשונים בישיבה, התעניין אודות קבלה. פעמים רבות היה שואל אותי אודות כך. נסיתי להניאו מכך, אבל מלאכת השכנוע לא הצליחה.

יום אחד, הוא נעלם מן העין. למעלה משנה לא ראיתיו. חשבתי, אולי חזר לחו"ל. אך יום אחד, אני נוסע בקו 39 מבית וגן, ובתחנה בהר הרצל, אני רואה שעולה לאוטובוס דמות מוכרת לי. לא הצלחתי לזהות. אבל הוא כן. קרב אלי והזדהה. הופתעתי. הוא תמיד היה בחור בעל הופעה מסודרת ונעימה - ועכשיו גידל זקן ופאות פרועים. גם לבושו לא היה כל כך מרנין. ובכלל, הבעתו היתה שונה לגמרי ממה שהכרתי.

הוא זה שסיפר לי לראשונה על ה'תגלית' המרעישה של "נ נח כו". הוא היה בין 'מגלי' הישיש בעל הסיסמא, וזו היתה השנה הראשונה לתגלית הנפלאה הזו. ובכן, דבק בו בזקן, התחתן, ועבר לגור בעיר אחרת.

- ומה אתה עושה?

- לומד בכולל של אנ"ש, ועוסק הרבה בהפצת הבשורה. מנצל את כישורי כעיתונאי, להפיץ את התגלית.

אם לא יועיל - לא יזיק?

אלא מה? שמעתי אנשים אומרים: מה איכפת? אולי בכל זאת יש בזה משהו. ואם לא יועיל - על כל פנים לא יזיק.

לא נכון לומר, על אמונות הבל: "אם לא יועיל - לא יזיק". השקר - תמיד מזיק!

יותר מזה. הרדידות הזו, בסופו של דבר, עשויה להוביל גם לעבודה זרה.

הדבר מזכיר לי את סיפורה של אשה זקנה, שהיו לה הרבה צרות. יום אחד הבחין מאן דהו, בצלב התלוי בצווארה. הוא נחרד:

- מה איתך? את מאמינה באותו האיש?

- לא, חלילה!

- אז מה הצלב הזה, עושה על צווארך?

- אני יודעת? מישהו שכנע אותי לענוד אותו. חשבתי לעצמי: מי יודע? אולי בכל זאת יש בזה איזה משהו מועיל?

*

הבעיה היא, שאנשים שאינם תלמידי חכמים, שלא נתייגעו בעצמם על תלמוד תורה במשך שנים רבות, ולא עמדו על אמיתה, אינם יודעים להבחין בין אמונת אמת, לבין אמונה אלילית או סתם אמונות תפלות. אותה קרובת משפחה חילונית, אודותיה סיפרתי, אחר שהסברתי לה בהרחבה, שאין לה לסמוך על שום אחד מ'עושי הנפלאות' הללו. שבתני והצעתי לה, שתנסה למצוא מזור למחלת בתה, ברפואה אלטרנטיבית. אולי הומופאתיה. היא הופתעה ממני:

זו התשובה האחרונה שסברתי לקבל ממך! ממך הדתי! שאתה תזלזל בדברים האלה...!?

אנשים, ברוב שטחיותם, מזהים אמונה בכחות מיסטיים, עם אמונה, להבדיל, בבורא עולם.

*

מה שמחריף את הבעיה הוא, שלרוב הדברים, אכן יש מקורות ביהדות: לעין הרע, מעשה שדים וכו'. אלא שהנוכלים הללו, נוטלים משהו, שהינו ביסודו אמיתי, בוללים אותו באינספור שטויות, ומאחזים במעט האמת שבדבריהם, את עיני הבריות.

ואם אכן מצאנו במקורות שקיים דבר שקוראים לו 'עין הרע', ואפילו נניח - לו יהי, שאנו גם מבינים את משמעות הדבר - שמא הם, הננסים הללו, שמא הם יודעים לאבחן את זה? שמא הם היודעים גם את תקנתו? רק לנביאי ישראל, או לפחות בעלי רוח הקודש, נמסרו כחות על טבעיים.

רקורד אישי

אני מוכרח איפוא להיות ספציפי יותר. ובכן, אתן לכם סימן מובהק ביותר. תלמיד חכם מובהק, יש לו 'רקורד' אישי. אדם גדול, על אחת כמה וכמה. ה'בבא סאלי' למשל. לא ייחוסו, קובע. הוא אכן היה צאצא לאחת המשפחות המפוארות ביותר שבגולת מרוקו. משפחה, שכמה וכמה דורות של אנשים גדולים מאוד יצאו ממנה. אבל לא משום כך. התורה אינה מסורה בירושה למשפחות אצולה. אלא שעליו עצמו ידענו. ידענו מי הם רבותיו אצלם למד תורה ואצלם גדל והתגדל. הוא נודע בין חבריו בני גילו, כאדם משכמו ומעלה. העמיד תלמידים תלמידי חכמים. ויותר מהכל, תלמידי חכמים רבים הכירו אותו, למדו מתורתו, התבשמו ממעשיו, והעריכו אותו, עד שהכתירוהו כרבם.

בדורנו לעומת זה, צצים פתאום כל מיני שמות מן הערפל. מטאור שצץ פתאום מתוך האפילה. לפתע מתגלה 'בעל מופת' כוכב עולה. הוא עצמו כמובן, קורא עצמו על שם אדם גדול כלשהו. מכתיר עצמו כתלמידו המובהק של פלוני גברא רבה שכבר נפטר. אבל משום מה, בעוד אותו גברא רבה היה חי, לא ידע שום אדם ממציאותו של זה. אין לו גם חברים תלמידי חכמים מובהקים, שיידעו להעיד על גדלותו. שלא לדבר על כך שלא העמיד דור של תלמידים. אבל מה שכן, הוא כביכול משתמש בקבלה מעשית, ועושה 'מופתים' לרוב. ובכמויות שכאלה, שספק בעיני, אם נשמעו אצל נביאי ישראל. ה'מופתים' וה'שועות' ממש מתגלגלים אצלו תחת השולחן. המלאכים כולם, משום מה אוהבים לסור לפקודתו.

*

- **כמובן שכן. אבל רובם לא הצליחו. עובדה, שפחות או יותר שנה לאחר המעשה באותו 'באבה', אולי קצת יותר משנה, אחד מהם כן הצליח. לדידי אין ספק, שבזכותו.**

- **אמור לי איפוא, סוף סוף ממה אתה מתפעל? מניין לך שהוא אכן גברא רבה? מהיכן אתה יודע בבירור רב כל כך, שברכתו שלו אכן נתקיימה לבסוף? מזה שהוא נענע מעל ראשך לולב בחנוכה? הן לולב בחנוכה, כמותו כסתם מטאטא!**

לדאבוני, הוא בכלל לא הבין את קושייתי.

אני מוכרח להוסיף. בכל שקר, חייב להיות טמון ניצוץ של אמת. אחרת, הוא לא ייתפס. ובכן, בספרים הקדושים אכן מבואר, שיום-טוב של חנוכה, הינו מקבילה דרבנן, לחג הסוכות של תורה. עכשיו, לך תוכיח לאותו נאיבי, שאין לזה כל קשר עם הלולב היבש שהלה נענע מעל ראשו.

*

אגב, לי אישית כמעט וארעה תקלה עם ה'באבה' הזה. בני בכורי - אז ילד בן 11-12 - התלווה פעם בבין הזמנים, לקרובי משפחה שנסעו לקברי צדיקים בצפון. ראש המשפחה הינו תלמיד חכם מופלג וגם פיקח ובקי בהוויות העולם, אבל תופעת ה'באבות' פרצה בעיקר בשני העשורים האחרונים, והוא עדיין לא היה כל כך מודע לה.

בהגיעם לקבר רשב"י במירון, עמד אותו 'באבה' בעל הלולב האמור, סמוך לציונו של רשב"י, כשתור אנשים עומד בדחילו ומבקש ברכתו. אותו קרוב משפחה, לא הכירו, ואמר בלבד, אם זה אדם שרבים כל כך מבקשים את ברכתו, מן הסתם זהו תלמיד חכם וצדיק מפורסם. קרב אליו אף הוא, וביקש שיברך אף אותו ואת בני ביתו.

הלה התרשם שאכן תלמיד חכם ניצב בפניו, והדבר בודאי משרת את מטרותו ופרסומו. על כן ברך אותו נלבבות וארוכות כדרכם של אדמורי"ם. לאחר מכן החזיק בבני ובירך גם אותו, אבל לקראת הסיום, חזר ואחז בידי בני, ואמר לו:

בע"ה, אתה תגדל תלמיד חכם וגברא רבה - אבל... הזהר והישמר לך ממים...".

לרוב, האנשים הללו עושים גם דברים זרים. כל מיני מעשים משונים, המפתיעים את הבריות. מעשים חסרי פשר, אבל חסידיו השוטים, יודעים להעניק להם פרשנויות מיסטיות עמוקות. ולא, לא מדובר דוקא באנשים שוטים או נעדרי כל אינטליגנציה:

ידיד אישי, דוקא אברך תלמיד חכם, אבל היה חשוך בנים, וכתוצאה ממצוקתו, התגלגל הרבה אצל פתחיהם של אנשים שכאלה. פעם תוך כדי שיחה, פלט לעברי:

- **אתה יודע, רוב ה'באבות' אכן סתם בלופרים. אבל פלוני, אכן הוא גברא רבה. אני יודע להעיד על כך אישית.**

- **מה ראית אצלו שכל כך התפעלת? שמא שמעת ממנו חידוש מופלג בתורה?**

- **אתה צוחק עלי?**

- **צוחק? לא! אני רציני מאוד. אבל אני מבין, שגדלות בתורה משום מה אינה מרשימה אותך, אז מה כן?**

- **אתה מראש צוחק עלי ועליו, אין טעם שאספר לך.**

- **מה? זה סוד, מה שראית אצלו? אם אכן זה כל כך מרשים, זה ללא ספק ירשים גם אותי!**

לבסוף נאות לספר. הוא הזדמן אליו באחד מימות החנוכה. פנה אליו בבקשה שיברכנו בזרע של קיימא. הוא, ה'מקובל', ישב חפון בחדר אפלולי, כשכמה כתבים קבליים מונחים פרושים, פתוחים על השולחן. אחר ששאל לשם אביו ואמו, אשתו, תאריכי הולדת, ושאר כל מיני... עיין מעט בספריו. לבסוף גטל... לולב - כן לולב - לולב שהיה שמור עמו מימות חג הסוכות, נעמד ונענע אותו מעל ראשו, וברכו.

- **וברכתו, האם אכן נתקיימה?**

- **לא מיד. אבל אתה יודע, שלבסוף אכן נפקדתי. אין ספק שלברכתו של אותו צדיק, חלק מכריע בעניין.**

- **האם לא נטלת גם טיפולים רפואיים מקובלים?**

משדרים מדי פעם גם הבלים. כי כמו כל תחנת שידור, אף הם חייבים למלא את הזמן, והם זקוקים גם כן ל'רייטינג' (-אחוזי הקשבה גבוהים). וכל ליצן שמצליח לעניין את הציבור, מוצא לו פורקן ובמה להשמעת 'דעותיו', באחת מן התחנות הללו.

אישית, לא נזדמן לי לשמוע, אבל אני שומע תגובות. הנה דוגמה. פלוני שעסק בשעתו בעיסוקים מפוקפקים, וכיום חזר בתשובה, יודע להתבדח ולהתלוצץ מעל גלי האתר, וממילא מושך קהל, ואוחז עצמו מומחה לענייני שלום בית. סופרו לי כמה פנינים מתוצרתו. הנה אחת מהן. בעל התלונן, שרצונו להתארח מדי שבת שניה או שלישית אצל הוריו, אבל אשתו אין דעתה נוחה מכך. לא נוח לה אצל הוריו. אולי היא גם לא מסמפטת אותם. ובכן, מה לעשות? והלה, חד וחלק, השיב לו תשובה קצרה וקולעת:

מה פירוש, 'לא רוצה'? כתוב: 'איזוהי אשה כשרה - העושה רצון בעלה'. אין דבר כזה, 'לא רוצה'! היא חייבת לשמוע בקולך. לא רוצה ללכת לבד, סחוב אותה באזניים!

הדרכה לשלום בית למופת!

*

והנוגע לעניינו. כל מיני 'באבות', מוצאים להם אחיזה, ועושים לעצמם פרסום, באמצעות הערוצים הללו:

פלוני מתקשר, מציג עצמו, ומספר שהוא ראה את אליהו הנביא בחלום. השדרן שואל אותו, כמובן, כיצד זיהה, שאכן היה זה אליהו הנביא. הלה משיב מה שמשיב. תשובתו מתקבלת. אחד זיהה אותו, פשוט לפי הזקן. זהו ממש אותו זקן, בו אליהו הנביא מצויר בסידורים. האפשר להתבלבל?

ותוך כדי דיבור הוא מספר, שאליהו הנביא ברך אותו, שכל ברכותיו שלו, תתקיימנה. השדרן חוזר על הדברים, וממליץ למאזינים ליצור קשר עם ה'צדיק' החדש, על מנת להתברך מפיו. ה'באבה' החדש, נפרד מן הערוץ, כמובן, בברכה שיצליח. וברכותיו, כאמור, חייבות להתקיים. הן הובטח על כך, לא פחות מאשר מפי אליהו הנביא עצמו.

חדשים הוצרכתי אחר כך לעמול עם בני, לשכנעו שייאות ללכת לברכה!

הבעיה: זה בפירוש היה יכול גם להזיק. פסיכולוגית. אילו היה נלחץ מ'ברכתו' של אותו 'צדיק' ואכן היה מתחיל לפחד ממים, היה אכן עשוי להתנהג במים בצורה לא נכונה, וחלילה, אכן להינזק!

ערכו פעם ניסוי מעניין. באמצעו של שביל צר, העמידו אבן בינונית, וציוו על עשרים רוכבי אופניים לרכב על השביל הזה. עשרה מתוכם הוזהרו שלא להיכשל באבן, ועשרה אחרים לא. התברר, שדוקא בין אלה שכן הוזהרו, היה אחוז הכשלונות גדול בהרבה.

ומעשה בבנו של 'באבה' מפורסם, בעת שלמד בישיבה קטנה. הטבח בישיבה, בהיותו מהחסידיים המובהקים של אביו, היה מפלה אותו לטובה. אבל ארע פעם, שהנער הזה ביקש משהו, שהטבח לא יכל להיענות לו. כשסירב, הגיב הנער:

הזהר לך איפוא בדרכך הביתה, כשתגיע לסיבוב פלוני אתה עלול להינזק! ראה הזהרתיך.

הלה היה רוכב על קטנוע לביתו, מרחק כשני קילומטר. באותו יום, אכן ארעה לו תאונה במקום האמור. קרוב לודאי, שאותו טבח, אדם ירא שמים אבל פשוט, נטרד כל הדרך, שמא יש ממש בדברי הנער. הן הוא בנו של האדמו"ר, ומי יודע, שמא רכש בתורשה גנטית, כמה מתכונותיו המופלאות של אביו. ומרוב חשש, כשל בדרכו. תסמונת האופניים האמורה. אבל כמובן, מאז לא העז עוד אותו טבח מסכן לסרב לשום בקשה של הנער.

ערוצי הקודש

והכלים המודרניים החודרים אל חיינו, אף הם אינם נקיים. לאחרונה נתברכנו ב"ה, בשפע של ערוצים על 'טהרת הקודש'. אין ספק, שהרבה מאוד מן החיוב טמון בערוצים הללו. זה יוצר אווירה חיובית כלפי ערכי קדושה. זה מחדיר יהדות, לחוגים שלא היו מגיעים אליה בלעדיהם. ואנשים רבים, במקום לטמא את אזניהם בשיקוצים לרוב, זוכים להאזין לדברים שבקדושה.

דא עקא, שכל הרוצה ליטול את השם, בא ונוטל. כל מי שנדמה לו שיש לו מה למכור, עושה זאת באמצעות הערוצים הללו 'בגדול'. ויחד עם ההרצאות החיוביות,

כמה דקות אחר כך, מתקשר מאזין כלשהו, ומודיע שהוא תורם לערוץ מאתיים ש"ח. השדרן לא טומן ידו בצלחת, ומצביע מיניה וביה, על הפלא הגדול שארע:

הנה רואים אתם מאזינים יקרים, רק לפני שתי דקות ברח אותנו הצדיק שנצליח. והנה לפניכם - ברכתו כבר עשתה פרי ראשון.

כמה חוסר אחריות! אנשים הרי רגילים להאמין למה שהם שומעים ברדיו. ואם 'ערוץ הקודש' מכריז בפה מלא, על קדושתו של פלוני, על התועלת שבברכתו, שמא יעז הוא, הקטן, להטיל ספק בדבר? לך תסביר למאזינים, שהשדרן עצמו, אף הוא הינו בעל תשובה שמקורב בא, ואינו יודע בין ימינו לשמאלו.

אני מניח, שכוונתם לטובה. הם רוצים להרגיל אנשים, לבקש ברכת צדיקים. לשכנעם שכדאי להיות דתי. האם כל שקר, כל גימיק, כל טריק, כשר להרתם למשימה?

התורה מכרזת על עצמה. היא מתוקה. היא מקרינה. אין לה צורך לא בטריקים ולא בגימיקים. בודאי לא באמצעים של שקר. אמת, מרצה, שדרן, צריך להיות נחן בכומר טוב. הוא צריך להיות מיומן בהעברת והבהרת המסר. השפה שמדברים בה בישיבה פנימה, לא בהכרח תואמת לרשות הרבים השטחית. הסברה מתאימה כן! שקר, חס ושלום. "לשקר אין רגליים". סופו של שקר, שהוא מזיק!

מקור הטעות

והעם נוהה אחרי שכאלה, כעדר. בתחילה, רק אנשים פשוטים. אבל משמועתו יוצאת, גם חכמים יותר מתחילים להתפתות אחריו. ואפילו מקצת תלמידי חכמים. למה? כי "כולם אומרים" - ולא ייתכן שרבים כל כך טועים. הנה לנו דבריו הקולעים של הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק זצ"ל, בספרו 'משך חכמה' (ריש פרשת בא). מחמת חשיבותם, אני חייב לצטט:

"הנה ידוע, התהוות הכבוד בעם, ישנו משני פנים: או מעוצם החכמה של הנכבד ומדותיו האלוניות והנהגתו הנפלאה; או מפעולות זרות בלתי מושגות, ופלאים יוצאים מגדר ההרגל הטבעי, עד כי יחשבוהו לאלוקי.

והנה המכובד מהחכמה ויושר הנהגתו, הנה תחילת כבודו, אצל החכמים האצילים בעם, הם היודעים להוקיר חכמתו, הם המבקרים הנהגתו, הם החודרים בעין חודרת אל מידותיו. ומאשר יפליאוהו לשלם אמיתו, יתפרסם שמו גם אצל ההמון, וחודרת קודש ירעדו ממנו.

אולם האיש המכובד מצד פעולותיו הזרות והנפלאות, הוא יהולל תחילה מן ההמון, אשר בעיניים מוחות יחשבוהו לאלוקי, ולאמר כי הוא בלתי טבעי. ויטפלו עליו שקרים ופליאות זרות, בסיפורים מפליאים, עד כי יתפרסם שמו אצל ההמון. וגודל הפרסום, יעשה כנפיים גם בלבות הנבונים בעם, להטיל ספק בלבם לאמור, לא לחינם יתפרסם שמו אצל ההמון; עד כי גם הם יכבדוהו. והנסיון יוכיח על זה..."

הגאון הרב יעקב הלל שליט"א בספרו 'תמים תהיה' (אות כח בהערה - עמוד קלו) מצטט את דברי ה'משך חכמה' הללו, והוא גם מוסיף מסקנא מעשית:

"ולכן נתפוס כלל זה בידנו, להבחין בו טיב הצדיקים, אם ראוי להאמין ולסמוך עליהם: אם ראשית פרסומו מפאת הגדולים, ורק אחר כך נתפרסם גם אצל ההמונים, נדע שהוא גדול אמיתי. כי הגדולים, ודאי נתפעלו מחכמתו וצדקתו וטוב מידותיו. אבל אם ראשית גילוי ופרסומו, מפאת ההמונים, בודאי הוא משום מעשים זרים ותמוהים שראו בו. והגם שבסוף יהיה נערך גם מהגדולים והחשובים, ראשיתו מוכיח על סופו, ואין בו ממש. וזה כלל גדול בתורה".

דברים כדרבנות! ובכן, למעשה, לעולם לא ניגש להיוועץ ולא לבקש ברכה, מאדם שלא נתפרסם טיבו בבתי המדרש בין תלמידי החכמים! החכמים, מכירים זה את זה, יודעים זה על טבעו של זה. מי שלא נודע בעודו בבית המדרש, כמעולה מחבריו - אין שום טובה צפויה הימנו.

*

לא ניגש איפוא לשום 'באבה' בעולם, גם אם הוא אדם מפורסם ביותר. גם אם שמענו על 'מופתים' רבים ותשועות נפלאות שפעל. נתרחק מן השקר ומן הדומה לו. אלא אם כן הוא אדם מוכר לחכמי הדור, והם המעידים לנו נאמנה, שהוא גברא רבה. ואני חייב, לדאבוני להוסיף: גם בזה, אל תסמכו על שמועות. הרבה מהן,

יזומות ושקריות! רק על מי שאתם אישית (!) שמעתם מפי תלמיד חכם מובהק, שראוי לסמוך עליו - רק אליו ניתן לגשת.

ומה בכל זאת, עם ה'מופתים' המופלאים המסופרים אודות ה'באבה'?

ובכן, רובם הגדול, פשוט שקרים! או הזיות ודמיונות. לפעמים, הנתונים הבסיסיים הם אכן אמיתיים, אבל התיאורים והפרשנויות המתלוים אליהם - והופכים מבלי ששמנו לב לחלק בלתי נפרד מהסיפור - הם חלומות בהקיץ.

שמעו נא אשר סיפר לי ייד. הוא סקרן גדול. הלך איפוא בעצמו, לבדוק שמועתו של פלוני מפורסם מאוד בירושלים. הלה גם מפרסם את 'תורתו', בחוברות לרוב, מלאות דברי הבאי, אבל מרשימות את ההדיוטות. ובכן, ידידי הנ"ל, התיישב בשעות הקטנות של הלילה במסדרון האפלולי, והקשיב לשיחת הבריות היושבות וממתינות שם לתורם. אחד מהם סיפר את המופת דלהלן:

מה אתם יודעים? הרב הזה... משהו! לא תאמינו, אבל זה ממש קרה אתי אישית. חמותי היתה חולה מאוד, חסרת תקווה, והיתה מאושפזת בטיפול נמרץ בבית החולים שערי צדק. אז, בעידודה הנמרץ של אשתי, הגעתי לרב לראשונה. המתנתי כמו כולם, לילה שלם. הבוקר כמעט כבר הפציע. נואשתי וכבר עמדתי לחזור לביתי. אבל באותו הרגע, נפתחה הדלת והוזמנתי. איך שהרב ידע לכיין את השעה. הרב שמע היטב את העניין. ואז אמר לי לעשות דבר שנראה לי בהחלט מוזר:

- סע מיד, עכשיו ממש, לשערי צדק. אבל קודם לכן, גש למחנה יהודה. ראשוני הירקנים כבר מצויים שם. קנה לך שלוש עשרה בננות. כן, שמעת טוב, בננות. ושלוש עשרה בדיוק. סע איתם לבית החולים, שב במסדרון שליד הטיפול הנמרץ, ואכול אותם. את כולם.

הדבר נראה לי מוזר, אבל אם הרב אמר, אני עושה. ולא תאמינו... אני יושב לי שם במסדרון המתעורר, ואוכל את הבננות אחת לאחת על בטן ריקה. זה לא היה קל, אבל הרב אמר... אני רק גומר את הבננה האחרונה, זו השלוש עשרה, וממש באותו הרגע, יוצאת האחות לבשרני, ש...חמותי נפטרה! עליה השלום, נפטרה בדיוק ברגע שגמרתי את הבננה השלוש עשרה.

השוטה הזה, הוא אחד המפרסמים של הרב ה'מופלא' הזה. הבה ונעזוב את השוטים - כמה הבטחות של חיים העניק הבאבה הזה, הבטחות שלא נתקיימו? שום בריה בעולם אינה יודעת! אבל המקרים הבודדים שאכן קלע בהם למטרה, מתפרסמים חיש מהר...

*

חושבים אתם, שזוהי תופעה חדשה? לא, היא ישנה נושנה, וכבר היתה לעולמים. המדרש מספר, על שני נביאי שקר שהיו בגלות בבל והיו עושים נפלאות לרוב:

"בא ודאה כמה היו רשעים: הוציאו להם נשם בבבל, שהם נביאים גדולים. היתה אשה מעוברת רואה אחד מהם, אומרת לו: אם נביא אתה, [אמור] מה אני מעוברת זכר או נקבה? והוא אומר לה: 'זכר'. [ואח"כ] היה יוצא לשכנותיה ואומר: 'נקבה תלד פלונית'. אם ילדה זכר - אומרת: 'נתקיימו דבריו של נביא'. ואם ילדה נקבה - שכנותיה אומרות לה: 'כך אמר לנו הנביא, אלא שלא רצה להצר לך'." (תנחומא ויקרא סימן ו)

ומן העניין לצטט בהקשר, את סיפורו של המהר"ם חאגיז (בספרו: משנת חכמים אות רמ"א), מלפני כמאתיים וחמישים שנה. הוא היה מחכמי ירושלים המופלגים, ונסיבות שונות הביאוהו לרדת ולקבוע מושבו בגרמניה.

יום אחד הגיע לעירו ירושלמי, שהכירו מבעודו ילד. וכלשוננו של המהר"ם: "הייתי מכיר אותו מילדותו, שאינו כלי מקבל, ולא ראוי לקבל". ובנוסף, גם עכשיו, "הכרת פניו ענתה בו בעיני" - כלומר, שהיה נראה לו כקל דעת ופוחח. אבל הלה בא מצוייד במכתבי המלצות רבים מתלמידי חכמים, שהוא "אחד מיוחד שבעיר קדשנו [-ירושלים]". סבר המהר"ם חאגיז, שמא הוא שוגה בו, ואולי "גדיים שהנחתי - נעשו תיישים". על כן שתק וסבר, "ימים ידברו, הוא יגלה את מסתוריו".

הלה התפרסם מאוד בעיר, כמקובל מופלא. הרבה מתלמידי החכמים שבעיר היו מקרבים אותו. אבל מהמהר"ם שהכירו מילדות, היה מתרחק. כנראה חשש ממנו. ויהי בליל יום הכפורים, ישב אותו מתחזה צבוע בבית הכנסת בחברת הלומדים. לא ישן כל הלילה, וקרא בעל פה את שתי

ה'אידרות' שבזוה"ק, את ספרא דצניעותא, מסכת יומא, וספר יצירה. הכל על פה.

כשהגיעה השמועה לאזניו של המהר"ם, פנה אל תלמידי החכמים ששהו יחד עם אותו מתחזה בבית הכנסת בליל יום כיפור, וחקר אותם האם נכונות השמועות שהלה שינן בעל פה את כל מה שמיחסים לו. הללו אכן אישרו באזניו: "כן הוא, ודאי". "עם כל זה - אומר המהר"ם - לא האמנתי לעדות שלהם". המהר"ם מעיד על עצמו, שהוא ניחן בכח הזכרון, ועסק הרבה בזוה"ק. ואף על פי כן לא הצליח מעולם לזכור דף אחד מן הזוהר בעל פה. שלח איפוא וקרא לו לביתו, ופנה אליו:

- שמעתי עליך דברים שאני מתקשה להאמין להם! האם נכון הוא מה שמספרים עליך שאתה יודע את שתי ה'אידרות' על פה?

הלה השיבו בעזות:

- זה פשוט אצלי!

כאן פנה אליו המהר"ם בבקשה נמרצת שיתחיל להקריא בפניו בעל פה קטעים מהזוהר: "פתח פיך ויאירו דבריך, כי יהיה לי לנחת גדול". ואיך אומר המהר"ם: כמה שדברי חכמים אמת, שקבעו: "רשעים אפילו על פתחו של גהינם, הן עומדין במרדן". הלה אכן החל להקריא בעל פה את הקטע הפותח, כאשר המהר"ם עוקב אחריו מתוך הספר. באיזשהו שלב החל המהר"ם עצמו, מרוב התלהבות, לקרא אחריו. "ועיני היו זולגין דמעות, על כי לא היתה לי זכיה כזאת". אבל לאחר שסיים לומר בעל פה את הקטע הראשון, הפסיק. המהר"ם מעתיר בו שימשיך, והוא 'נתקע'. לבסוף פלט:

- באמת אין השעה מסוגלת לכך.

כאן כבר לא שתק המהר"ם יותר, והגיב בחמתו:

זו מעלה אחרת שיש לך, שאתה יודע לכוין את השעה כמו בלעם הרשע!

בשלב זה הודיע לו המהר"ם שלא ירפה ממנו, ולא יניח לו לצאת מפתח ביתו, עד שיברר את כל הענין לאשורו. המשיך לנסותו בקטעים אחרים, "ועל הכל נאלם כמו כלב אילם". התברר, שחצי עמוד זה, זהו כל מה שידע. וכל ליל-כיפור, חזר על אותו הקטע עצמו בשינויים קלים. כיון שלשונו של הזוה"ק קשה ובלתי מוכרת, לא שמו השומעים לב לדבר. אף אחד גם לא העלה על דעתו לבדוק אחריו מתוך הספר. ואילו כן, בודאי היה פולט משהו מעין מה שאמר למהר"ם ש"אין השעה כשרה", והציבור הרחב היה מאמין לו, ואולי אפילו מתפעל משערי שמים הפתוחים לפניו.

סוף דבר, משהבין הצבוע שנתגלה קלונו, הודה בפניו "בכפיפת ראש וקומה, שהוא מכת הצבועים. ולמי שיכול לרמות הוא מרמה, ולפיכך היה נשמט מביתי". המהר"ם לקח מידו את מכתבי ההמלצה שהיו לו, וקרעם לגזרים.

הכסבורים אתם, שזה היה סופה של הפרשה? לא! הוא הלך לפולניה, שם שב והצליח לאחז את עיני הבריות. עד... עד שאחד מגדולי הדור בפולניה, עמד אף הוא על שקריו, ופרסם את קלונו ברבים, לבל יטעו ההמונים אחריו.

המהר"ם מספר: שלאחר זמן התברר, כמה מעשים נפשעים שעשה הלה בעודו בגרמניה. הוא היה פרוץ מאוד בגילוי עריות. הוא גם היה מציג את עצמו כשליח מארץ ישראל, וכך היה לוקח לעצמו את הכספים שנאספו עבור החזקת היישוב היהודי בארץ, ועוד כהנה וכהנה.

התופעה כשלעצמה, ישנה נושנה. בעייתנו, שבדורנו היא קיבלה תאוצה קשה. מה שקרה בדורות עברו מפעם לפעם, בדורנו השטחי התרבה כפטריות אחר הגשם. ותחת כל עץ רענן, מכהן צבוע שכזה, והעם נוהה אחריו כעדר.

ומה עם ה'מופתים'?

אמת, פעמים אנו עומדים נבוכים, כאשר שכאלה אכן מגלים נסתרות. רבות מן הידיעות, הם משיגים בדרכי מרמה. מהחברים שבאו אתך, ואפילו מן האדם עצמו שבא להיוועץ עמהם. הוא עצמו מסגיר לידיהם חלק מסודותיו, מבלי משים. הם

נחנו גם בפקחות יתירה. פשוט מנחשים. וכשהניחוש לא מדויק, הם יודעים לטשטש. בעצמי נכחתי במאורע דומה.

יש אכן ניחושים, שאין לנו עליהם הסבר סביר. אך זה לא אומר שהוא לא קיים! אבל גם אם נניח שהללו נחנו באיזשהו חוש נסתר, בטלפתיה כלשהי, עדיין אין זה אומר כלום. זה שהוא ידע לנחש פרטים מחיי, או משהו ממחשבותי, זה לא אומר כלל שהוא יודע עתידות. עתידות, כך מפורש בספרים, לא נמסרו אלא לנביאים בלבד!⁴

איני יודע. יש אומרים, שהם משתמשים בכוחות טומאה! ואמנם כתוב בספרים, שקל יחסית, להשיג כוחות טומאה. לדעתי, זה לא נכון. הם קטנים מדי, ננסים אפילו מכדי להשיג כוחות שכאלה. אבל נכון הוא, שהללו משמשים ביד הסיטרא אחרא, כדי שהעם ינהה אחריהם, ולא יפנה לגדולי תורה ולצדיקי אמת. וממילא אפשר, שהשטן מסייע מעט בידם. מסייע להם במידה מספקת, על מנת שיוכלו להטעות!

*

אצטט בהקשר, מדברי אחד מגדולי וראשוני החסידות, שפירושו על התורה, "מאור ושמש", מודפס בהרבה חומשים:

"מדרך המון העם, כששומעים אומרים על אחד, שעושה איזה אות או מופת, תיכף הם נוסעים אליו, ומאמינים לו כל מה שיאמר להם. הגם שלא מכירים אותו מכבר. מנעוריו, מה טיבו ומה הנהגתו.

אבל באמת, זה אינו כלום. כי הנסיעה לצדיק, הוא שנלמוד את עצמנו מאורחותיו. להיות שנודע מכמה וכמה שנים, הנהגותיו, וצדקותיו וחסידותיו. אזי נוסעים אליו, ללמוד אורחותיו ולעשות צווחא אליו. אבל לא לעשות העיקר מאותות ומופתים, הגם שלא נדע מה טיבו. זה אינו כלום, ואסור לנסוע אליו.

⁴. ראה סנהדרין יא, א, ובמאירי שם (ד"ה כבר ידעת), וראה תהלים עד, ט, וברד"ק. ועי' רמב"ם פ"י מהלכות יסודי התורה, ובהקדמה לפיהם"ש.

ואם תימצי לומר, מה מויקך דבר זה? וכי אומר הוא לאיזה אנשים שנוסעים אליו, חלילה, לעבור על קל שבקלות? אדרבא, הוא גם כן מוכיח אותם על עבודת ה' יתברך, ומה איכפת לנו מה שעושה אותות ומופתים?

אבל באמת חדע, שזה לא מוב לדבק ולהתחבר עמו. שסוף כל סוף, שקר אין לו רגליים, ויבוא מכשולות גדולות על ידו. ויבואו לבסוף, חלילה, לעבוד עבודה זרה..." (דברים יג, ב)

*

אני רוצה לצטט בהקשר, פרשה שלמה בתורה. כאשר אליעזר עבד אברהם, יוצא לשליחות החשובה, של מציאת אשה לבנו של אברהם אבינו אדונו - על מנת לבנות את הבית שממנו יפרה ויתגדל כל בית ישראל. אותה שעה, הוא ראה נסים ונפלאות. בראש וראשונה, הוא זכה לקפיצת הדרך. ומיד משהוא מגיע אל העין, מזדמנת לפניו רבקה. הוא נותן לעצמו סימן, והסימן מתקיים במלואו. יותר מזה מספרים חכמים: הוא מבחין, שכאשר רבקה יורדת לבאר לדלות עבורו, היא מתקרבת למעיין, והמים עולים לקראתה.

למרות זאת, ניתן ללמוד מן הפרשה, שכל הנסים הללו, לא הספיקו לו ליצחק אבינו. בפרשה (בראשית כד, מו-מז) נאמר:

"ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה" - גילה לו, נסים שונעשו לו, שקפצה לו הארץ, ושנודמנה לו רבקה בתפילתו (רש"י).

"ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו" - וחוא, והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אימיה" (חרנום).

שמה לא די היה לו ליצחק, בסיפורי הנסים המופלגים שסיפר לו אליעזר נאמן ביתו? נסים שנעשו לו עבודה.

אמר הרב מבריסק זצ"ל: מכאן אתה למד, שאפילו ניסי אמת שנעשו לו לאדם, עדיין אין דיים כדי להעיד כראוי על טיבו. עד... עד שהנך נוכח במעשיו, ורואה שהינם אכן מתוקנים ונאים. לא היכולת לחולל מופתים הם המדד העיקרי, המבאחן את דרגת האדם. רק מעשים, ומידות לבדם, הם העדים!

רק מי שמוכר בין גדולים כגברא רבה - אדם זה לבדו, ניתן להאמין גם לתשועות שהוא פועל.

ועל אחת כמה, רוב ה'מפורסמים' שבימינו, שאינם טורחים כלל להוכיח על עבודת ה'. מגמתם, במקרה הטוב, אינה אלא להאדיר את שמם. בדרך כלל נלוות לזה גם תאוות ממון. וקשה לדבר, אבל זה קורה הרבה מדי מכדי שנעבור על כך בשתיקה, גם בעבירות החמורות ביותר. וכבר היו כמה וכמה שערוריות נוראות שכאלה. חלקן אף הגיעו לבתי הדין, אחרות למשטרה...

ואני חוזר כאן לעיקר הדבר. גם מי שברור שאינו נכשל ולא מכשיל. אדרבא, הוא מחזק ביראת שמים. בעל המאור ושמשי קובע עליו חד-משמעית: "...שקר אין לו רגליים, ויבוא מכשולות גדולות על ידו!" אין פונים אלא למי שגדל בין החכמים, והם מעידים על טיבו בבירור!

*

האם כל ה"מקובלים" הללו, פשוט נוכלים?

צר לי לומר, אבל חלקם הגדול - כן! חלק מהם אף בעלי עבירות. יותר מזה, הם גם מכשילים את הפונים אליהם, בעבירות של ממש. קשה לדבר על זה בפרהסיא, אבל אלו עובדות מוצקות. אחרים יש, שהם פשוט בעלי דמיון מופלג. הצלחתם סיחררה אותם, עד שהחלו מאמינים בעצמם.

בודדים ממש, אולי בכל זאת יש, שדבריהם אמת?

ייתכן. מי יודע? אבל אחרי שהרוב הגדול - לא סתם רוב, אלא כמה וכמה רובות - הם פשוט שקרנים ובעלי דמיון, שפגיעתם רעה - איך יכול אדם להרשות לעצמו לפנות אל אחד מהם? מי ערב לך, שאתה בדעתך הקצרה, ידעת לכוין לצדיק איש אמת?

ובכן, רק מי ששמעו ידוע בין גדולי חכמי הדור, מי שבמו אזנך (!) שמעת עליו מפי אנשי אמת, מי שתלמיד חכם מובהק הפנה אותך אליו - אתה רשאי לגשת אליו.

*

ובכלל, יש לשנן היטב כלל זה:

תלמיד חכם אמיתי, יודע גם הרבה 'נגלה'. בקי בהוויות דאביי ורבא. ספג הרבה גמרא והלכה. חלק מאותם תלמידי חכמים, מצאו עצמם ראויים אף ללמוד ולהתבונן בתורת הסוד. נכון, יש מהם שעיקר כוחם בנסתר. אבל גם הם יש להם יד רחבה בנגלה. אלא שהרבה מעיתותיהם ומעיינותיהם מופנים לכיוון תורת הרז.

אבל אין (!) אין גברא רבה, שאין כוחו אלא בנסתרות בלבד! מי שאינו יודע לעיין בדף גמרא או בסימן בשולחן ערוך כדבעי, אי אפשר כלל שיידע משהו מעומקה הרב של תורת הסוד.

אדם המתהדר בידענות עמוקות בקבלה, וכשמגיעים הדברים לנגלה, אינו יודע לפצות את פיו - הוא רמאי!

"ונסתרה - והיא נטמאה!"

מי שאין כסתו מוטלת בין חכמי התורה הנגלים, הוא נוכל! וזה חד משמעי!

*

למעשה, אני מכיר מקובל אמיתי אחד שמותר וכדאי לגשת אליו. זהו הגאון הרב יעקב הלל שליט"א, ראש ישיבת 'אהבת שלום'. הוא אכן תלמיד חכם מופלג, וכתב כמה וכמה קונטרסים נפלאים של דברי תורה. הוא מקורב לרוב חכמי הדור, המעידים עליו. והוא, אינו עוסק בקבלה מעשית, לא מגרש רוחות, ולא מסלק עין הרע. אבל הוא כן עוסק ב'תיקונים' - אלו תפילות שחיברום גדולי המקובלים, על פי ידיעותיהם העמוקות בקבלה.

הוא גם חיבר ספר - הזכרנו אותו במהלך השיחה - "תמים תהיה", [חלק גדול מהשיחה מבוסס עליו]. בספר זה הוא מאריך להוכיח, גם על פי קבלה, את שקרוותם של המתחזים שדיברנו עליהם. וספרו זה, קיבל הסכמה מכל גדולי הדור. כולל מהרב כדורי זצ"ל. מהגרש"ז אויערבך, מהגר"צ אבא שאול, מהרב שך, זכר צדיקים לברכה, ועוד.

ושם בסיום דבריו הוא מסיק:

"ואני תקוה, עדברי אלו, בע"ה, יעוררו רבים, להיות נוהרים ושמורים. ויבחרו להם דרך ההליכה בתמימות, בתפילה ובתחנונים, בהדרכת וברכת הגדולים המפורסמים, צדיקים ידועים וגלויים במעשיהם הטובים. או אז נבטח במבטח שאננים, ועל דרכנו נגה אור הרחמים מאת בוראנו מן השמים, לאור באור החיים של תמימי דרך המאושרים."

* * *

נניח שאדם זה הוא בעל שכל חריף, מלומד ומשכיל, אבל במה שנוגע למדות הנהו איש שמעולם לא נכנס בעובי הקורה לעבוד על עצמו ברצינות כדי להפך את טבעו הגס ולתקן מדותיו הרעות - אל נא נרמה את עצמנו לומר שהוא אדיש לגמרי לגבי המסקנות האלטרנטיביות הצפויות לצאת מחקירתו.

על כן זה דברנו לאפיקורוס: הרי שכלך אינו שכל ומסקנותיו אינן מסקנות. די יעיל הוא, אולי, לחשב חשבונות מתמטיים ולהסיק מסקנות מכניות שאין בהן שום נפקא-מינה אישית ורצונית; אבל לבודר בעיות מסוג האחר, שיש למסקנותיהן קשר עם המדות והרצונות? (מכתב מאליהו ח"א, מאמר: דע מה שחשיב)

חכמת בני תאמינ - האם כל פרט מחקר של חכם אינו ראוי להקרא חכמה? מהו היחס הנכון לחכמת אומות העולם?

⁵ שיחה זו נאמרה במסגרת של סדרת הרצאות בענייני חינוך. מצאנו מקום להביאה כאן, הן מפני חשיבותה להשלמת העניין; והן מפני חשיבותה העצמית, כדוגמא לכל הנושא של חכמת הגויים.